

พระอภัยมณี : มณีแห่งวรรณคดีไทย*

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต
ภาควิชาภาษาไทย สำนักศิลปกรรม
ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

พระอภัยมณีซึ่งเป็นผลงานเรื่องเอกของสุนทรภู่และที่ทำให้ผู้ฟังและผู้อ่านหลงใหลตั้งแต่แรกแต่ง เปรียบได้กับมณีแห่งวรรณคดีไทย องค์ประกอบอันน่าทึ่งของเรื่องพระอภัยมณีที่ดึงดูดความสนใจของผู้ฟังและผู้อ่าน ได้แก่ โครงเรื่องและเนื้อหาที่แปลกใหม่ ตัวละครเด่น ๆ ที่หลากหลาย ฉากทะเลที่น่าสนใจ ลีลากลอนสุภาพเฉพาะแบบของสุนทรภู่ และสำนวนภาษารวมทั้งภาษิตสอนใจที่แทรกในเรื่อง สุนทรภู่พัฒนาโครงเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ให้แปลกไป แม้จะเริ่มต้นเรื่องเหมือนเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป แต่ก็ดำเนินเรื่องและจบเรื่องต่างออกไป พระบิดาของตัวเอกฝ่ายชายไม่พอพระทัยวิชาเป่าปี่ที่พระโอรสทรงเลือกศึกษาจึงเนรเทศพระโอรสออกจากนคร ด้วยเหตุนี้ตัวเอกฝ่ายชายจึงไม่เคยได้กลับมารองครของพระองค์และมีโอกาสไปครองนครอื่น ตอนท้ายจบเรื่องแบบหักมุมด้วยการให้ตัวเอกฝ่ายชายตัดสินใจหนีพระทัยออกผนวช สุนทรภู่มีได้นำเนื้อหาจากชาดกหรือนิทานพื้นเมืองมาแต่งเหมือนกวีทั่วไป แต่ปรุงแต่งเนื้อหาของเรื่องพระอภัยมณีขึ้นใหม่โดยคัดสรรข้อมูลที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ บ้างมาจากจินตนาการของสุนทรภู่เอง บ้างมาจากเรื่องที่ได้อ่านได้ฟังมา และบ้างมาจากเหตุการณ์ที่ได้พบเห็นในสังคมไทย ด้านตัวละครนั้นก็มิตัวละครหลากหลายชาติพันธุ์ ตัวละครส่วนใหญ่มีเอกลักษณ์ของตนเอง จึงทำให้คนฟังคนอ่านไม่สับสน บางตัวเกิดจากพ่อแม่ต่างเผ่าพันธุ์ เช่น ลินสมุทเป็นลูกพระอภัยมณีกับผีเสื้อสมุทร และสุดสาครเป็นลูกพระอภัยมณีกับนางเงือก ทั้งลินสมุทและสุดสาครมีลักษณะรูปร่างและนิสัยคล้ายทั้งพ่อและแม่ พระอภัยมณีและนางสุวรรณมาลีรวมทั้งนางละเวงได้รับการนำเสนอในฐานะพระเอกและนางเอกแบบใหม่ เรื่องนี้ต่างจากเรื่องอื่นที่เน้นฉากทะเลมากกว่าฉากป่าเขา การเดินทางทางทะเลและเหตุการณ์สำคัญที่เกิดในท้องทะเลมักปรากฏในเนื้อหา ส่วนลีลากลอนสุภาพเฉพาะแบบของสุนทรภู่ที่มีสัมผัสในมากกว่ากลอนทั่วไปทำให้กลอนของสุนทรภู่มีความไพเราะ เป็นที่ติดใจของคนฟังคนอ่าน นอกจากนี้ภาษิตคำสอนที่มีประโยชน์และสำนวนโวหารที่คมคายที่แทรกในเรื่องเป็นระยะ ๆ ทำให้เรื่องพระอภัยมณีมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น องค์ประกอบที่แปลกใหม่ดังกล่าวนอกจากจะดึงดูดความสนใจของคนฟังคนอ่านในสมัยก่อนแล้ว ยังจับใจคนอ่านสมัยปัจจุบันด้วย ปัจจุบันมีการนำเรื่องพระอภัยมณีมาสร้างใหม่ทั้งในรูปของเรื่องเล่าเป็นการ์ตูนไทยและการ์ตูนญี่ปุ่น เป็นภาพยนตร์ เป็นละครโทรทัศน์และเป็นนิทานร้อยแก้ว ฯลฯ ด้วยเหตุนี้จึงไม่ใช่การกล่าวเกินจริงเลยหากจะสรุปว่า เรื่องพระอภัยมณีเป็นมณีมีค่าที่ส่องรัศมีอันสวยงามประดับวงการวรรณคดีไทยนับตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และน่าจะสืบเนื่องต่อไปถึงอนาคตอีกด้วย

คำสำคัญ : พระอภัยมณี, มณีแห่งวรรณคดีไทย, กลอนสุภาพ

* ปรับปรุงจากบทความเรื่องเดียวกันที่ผู้เขียนบรรยายแก่นักศึกษารชั้นปีที่ ๑ สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘ ณ ห้องภษาณ จาคติกวณิช อาคารสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหิดล

ความนำ

สุนทรภู่กับเดือนมิถุนายนดูเหมือนเป็นของคู่กันไปเสียแล้วในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงวิชาการเพราะวันที่ ๒๖ มิถุนายนของทุกปีเป็นวันคล้ายวันเกิดของสุนทรภู่ หน่วยงานต่าง ๆ มักจะจัดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างเพื่อรำลึกถึงสุนทรภู่ ผู้เป็นกวีสำคัญของชาติไทย ในวันศุกร์ที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา นี้อาษาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ได้เชิญผู้เขียนไปบรรยายเรื่อง “พระอภัยมณี : มณีแห่งวรรณคดีไทย” ณ ห้องเกษนจาติกวณิช อาคารสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหิดล

สุนทรภู่ : กวีเอกของไทยและของโลก

สุนทรภู่ไม่ได้เป็นแต่เพียงกวีของชาติไทยเท่านั้น แต่ยังได้รับยกย่องว่าเป็นกวีของชาวโลกอีกด้วย เพราะ

ยูเนสโกหรือองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ประกาศยกย่องสุนทรภู่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ ซึ่งเป็นปีครบรอบ ๒๐๐ ปีเกิดของสุนทรภู่ให้เป็นบุคคลดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม เป็นกวีของประชาชน และเป็นหนึ่งในกวีเอกของไทย นับเป็นคนไทยสามัญชนคนแรกที่ได้รับเกียรติอันสูงส่งนี้จากยูเนสโก

คำประกาศของยูเนสโกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ มีดังนี้

Sunthorn Phu

The people's poet. One of the greatest poets of Thailand.

200th anniversary of birth

สุนทรภู่เป็นใคร มีประวัติความเป็นมาอย่างไร สำคัญอย่างไรจึงเข้าตา ยูเนสโกและได้รับการยกย่องจากยูเนสโกเป็นเรื่องที่คนไทยทุกคนควรต้องรู้เพื่อมิให้เสียชื่อว่าเป็นคนไทยเพราะสุนทรภู่เป็นกวีของไทยเราเอง แม้ชาวต่างชาติจำนวนไม่น้อยก็รู้จักสุนทรภู่ถ้าคนไทยด้วยกันเองไม่รู้จักก็เป็นเรื่องน่าอายอยู่ไม่น้อย นักศึกษาที่ใฝ่รู้สามารถหาอ่านได้จากเว็บไซต์หรือหนังสือต่าง ๆ ที่มีอยู่มากในช่วงเดือนมิถุนายนนี้ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการจัดกิจกรรมเพื่อรำลึกถึงสุนทรภู่กันอย่างแพร่หลายเนื่องในวันคล้ายวันเกิดของสุนทรภู่ในวันที่ ๒๖ มิถุนายนของทุก ๆ ปี

สุนทรภู่ : ชื่อบรรดาศักดิ์ + ชื่อจริง

“สุนทรภู่” ไม่ใช่ชื่อเฉพาะ แต่เป็นชื่อเรียกที่เกิดจากการนำเอาชื่อจริงว่า “ภู่” มาผนวกเข้ากับ “สุนทร” ซึ่งเป็นคำส่วนหน้าของชื่อบรรดาศักดิ์ที่ได้รับระหว่างรับราชการในกรมพระออลักษณ์คือ “ขุนสุนทรโวหาร” ในสมัยรัชกาลที่ ๒ และ “พระสุนทรโวหาร” ซึ่งเป็นเจ้ากรมพระออลักษณ์ฝ่ายพระบวรราชวังในสมัยรัชกาลที่ ๔

สุนทรภู่ : กวีสี่แผ่นดิน

สุนทรภู่เป็นสามัญชนคนธรรมดาที่มีพรสวรรค์และความสามารถในการแต่งกลอนทำให้ได้เป็นกวีสำคัญคนหนึ่ง

ของชาติไทย มีชื่อเดิมว่า “ภู่” เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๙ หลังจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นเสวยราชย์แล้ว ๔ ปี และถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๒๓๙๘ สมัยรัชกาลที่ ๔ รวมอายุได้ ๗๐ ปี

สุนทรภู่เป็นกวีสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีชีวิตและผลงานถึง ๔ แผ่นดิน ในที่นี้จะขอกล่าวสรุปความสำคัญของสุนทรภู่แต่เพียงสั้น ๆ

๑. สุนทรภู่เกิดในสมัยรัชกาลที่ ๑ คือเกิดเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๙ เวลา ๘.๐๐ น. เสรี หวังในธรรม ได้แต่งกลอนสรุปวันเดือนปีและเวลาเกิดของสุนทรภู่ไว้อย่างน่าสนใจว่า

◎ สุนทรภู่ครูของฉัน
ยี่สิบหกมิถุนา

เกิดวันจันทร์ในปีม้า
เป็นเวลาสองโมงเช้า

ในช่วงเวลานี้สุนทรภู่อยู่กับมารดา ในกรมพระราชวังหลังเพราะมารดา สุนทรภู่ทำหน้าที่เป็นแม่นมของพระ ธิดาในกรมพระราชวังหลัง เมื่อเป็นหนุ่ม ก็ได้อบรมกับหญิงสาวชาววังหลังชื่อ แม่จันจนถูกเขียนและถูกจับขังคุก เมื่อ พ้นโทษก็เดินทางไปหาบิดาซึ่งบวชเป็น พระภิกษุอยู่ที่วัดแห่งหนึ่งในเขตบ้าน ก่อรำ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง กลับ จากระยองได้แม่จันเป็นภรรยาและได้ สมัครเป็นมหาดเล็กของพระองค์เจ้า ปฐมวงศ์ผู้เป็นพระโอรสในกรมพระ ราชวังหลัง สุนทรภู่ได้ตามเสด็จพระองค์ เจ้าปฐมวงศ์ไปนมัสการพระพุทธบาทที่ สระบุรีในเวลาที่มีเรื่องโกรธกับแม่จัน ในครั้งนั้นต้องแฉกเรือด้วย ไม่ได้ไป ในลำทรง กลับจากพระพุทธบาทไม่นานก็ ลาออกจากมหาดเล็ก มาบอกตอกสร้อย สักกวา ในสมัยรัชกาลที่ ๑ นี้สุนทรภู่ สร้างสรรค์ผลงานไว้ ๓ เรื่องระหว่าง พ.ศ. ๒๓๔๙-๒๓๕๐ เรื่องทั้ง ๓ ได้แก่ นิทานคำกลอน เรื่องโคบุตร นิราศ เมืองแก่ง และนิราศพระบาท

๒. *สุนทรภู่มีชีวิตเฟื่องฟูถึงขีดสุด ในสมัยรัชกาลที่ ๒* สมัยนี้มีการทึง บัตรสนเท่ห์โดยแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ กล่าวตำหนิพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น เจษฎาบดินทร์ที่ลงโทษพระภิกษุที่ต้อง คดีชู้สาวด้วยการเขียนตีในระหว่าง สอบสวน สุนทรภู่ซึ่งมีฝีมือในการแต่ง คำประพันธ์พลอยถูกสงสัยด้วย จึงพา แม่จันซึ่งในขณะนั้นติดกันแล้ว แต่ผู้ใหญ่ ฝายแม่จันยังคงอยู่ หนีไปอยู่เพชรบุรี ประมาณ ๑ ปี เมื่อเรื่องสงบ และแม่จัน

ตั้งครุภักจนใกล้คลอดแล้ว สุนทรภู่จึงพา แม่จันกลับมาอยู่กรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๓๖๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ หล้านภลัยมีรับสั่งให้เรียกสุนทรภู่เข้า รับราชการ ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากได้ทรง ทอดพระเนตรผลงานของสุนทรภู่และ พอพระทัยฝีมือการแต่งกลอนของ สุนทรภู่ สุนทรภู่จึงได้รับราชการใน กรมพระอาลักษณ์ ตามเสด็จพระองค์ ไปในที่ต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ได้ต่อบท พระราชนิพนธ์ถวายหลายครั้งและได้ รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น “ขุน สุนทรโวหาร” ช่วงเวลานี้สุนทรภู่มีความสุข อย่างที่สุด นับเป็นช่วงเวลาที่ดีตติง อยู่ในความทรงจำของสุนทรภู่อยู่ตลอด ชั่วชีวิต ในช่วงเวลานี้เริ่มแต่งนิทาน คำกลอนเรื่อง *พระอภัยมณี* ขณะติดคุก เพราะต้องโทษเรื่องทำร้ายญาติผู้ใหญ่ ของแม่จัน และแต่งตอนต้นเรื่อง *ลักษณะ วงศ์ สวัสดิรักษา เพลงยาวถวายโอวาท*

๓. *สุนทรภู่มีชีวิตตกอับในสมัย รัชกาลที่ ๓* เนื่องจากสุนทรภู่ได้แก้ไข บทพระนิพนธ์ของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ต่อหน้าพระ พักตร์หลายครั้ง คือ ในคราวที่ทรงนิพนธ์ พระราชนิพนธ์บทละครในเรื่อง *อิเหนา* และนิพนธ์พระราชนิพนธ์บทละครนอก เรื่อง *สังข์ทอง* รวมทั้งพูดกระทบพระเจ้า ลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เมื่อ คราวที่แก้ไขบทพระนิพนธ์เรื่อง *สังข์ทอง* ทำให้พระองค์กริ้วสุนทรภู่ เมื่อเสด็จขึ้น ครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๓๖๗ สุนทรภู่ จึงกลัวมากและได้หนีออกบวชทันที ในช่วงเวลานี้ได้สร้างสรรค์งานไว้มาก

ที่สุดกว่าในช่วงเวลาอื่น ส่วนมากแต่ง เพื่อขายฝีปากเลี้ยงชีพตนเอง และบาง คราวก็ต้องเลี้ยงชีพของบุตรชายอีก ๒ คน คือ หนูพัดที่เกิดจากแม่จันผู้เป็น ภรรยาคนแรก และหนูตาบที่เกิดจาก แม่หนีผู้เป็นภรรยาคนที่ ๒

๔. *สุนทรภู่ได้ดีอีกครั้งและถึงแก่ กรรมในสมัยรัชกาลที่ ๔* ปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สุนทรภู่ได้พึ่งพระบารมีกรมหมื่นอัปสร สุดาเทพผู้เป็นพระธิดาในพระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระ เจ้านั่งยาเธอ กรมขุนอิศเรศรัง สรรค์ ซึ่งต่อมาได้ดำรงพระอิสริยยศ เป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า อยู่หัวในสมัยรัชกาลที่ ๔ สุนทรภู่ได้รับ ราชการเป็นพระสุนทรโวหาร เจ้ากรม พระอาลักษณ์ฝ่ายพระบวรราชวังรวม เวลา ๔ ปี คือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔- ๒๓๙๘ ซึ่งเป็นปีที่สุนทรภู่ถึงแก่กรรม ช่วงเวลานี้สุนทรภู่สร้างสรรค์ผลงานไว้ ๓ เรื่อง ได้แก่ เสภาพระราชพงศาวดาร โดยแต่งถวายพระบาทสมเด็จพระจอม เกล้าเจ้าอยู่หัวตามที่มีพระบรมราช- ใ้องการ เรื่องกาพย์เห่กล่อมพระบรรทม เพื่อใช้ขับเห่กล่อมพระบรรทมเจ้านาย ต่าง ๆ ในสมัยนั้น และบทละครเรื่อง *อภัยนุราช* เพื่อถวายพระองค์เจ้าดวง ประภาผู้เป็นพระธิดาในพระบาทสมเด็จพระ ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผลงานเรื่องแรกของสุนทรภู่คือ นิทานคำกลอนเรื่อง *โคบุตร* ซึ่งแต่งใน สมัยรัชกาลที่ ๑ ส่วนผลงานเรื่องสุดท้าย คือบทละครเรื่อง *อภัยนุราช* ซึ่งแต่งใน สมัยรัชกาลที่ ๔

เรื่องโคบุตรเป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เล่าเรื่องชีวิตรักและการผจญภัยของ เจ้าชายโคบุตรผู้เป็นโอรสพระอาทิตย์

ส่วนบทละครเรื่องอภัยนุราชเป็น เรื่องเทพารักษ์ในป่าที่แก้แค้นพระเจ้า อภัยนุราชที่เข้าป่าล่าสัตว์ เมื่อทรงทราบ ว่าล่าสัตว์ไม่ได้สักตัวเพราะเทพารักษ์ แกล้งเนื่องจากมิได้บวงสรวงสังเวย เทพดาอารักษ์ก่อน ทำวอภัยนุราชจึง กิริวและทรงสั่งให้เฝ้าศาลของเทพารักษ์ เสียทำให้เทพารักษ์โกรธและคิดแก้แค้น ด้วยการหักคอนางศรีสาหงแล้วเข้าสิง ร่างนาง หลังจากนั้นก็ใช้ร่างของนางศรี สาหงยั่วยวนให้พระเจ้าอภัยนุราชหลง รักจนถึงขั้นควักลูกตามเหลืออกทั้งสอง ข้าง แล้วใส่ให้นางศรีสาหงที่แกล้งทำ เป็นตาบอดและขอลูกตาของมเหสีมา ใส่คืนตาตนเอง เมื่อได้ลูกตามาตาม ต้องการแล้วก็แกล้งทำเป็นมองไม่เห็น เหมือนเดิม

สุนทรภู่ : กวีฝีมือเยี่ยมในการแต่ง กลอนสุภาพ

เป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่สมัยที่สุนทรภู่ยังมีชีวิตอยู่จนจบจน กระทั่งถึงปัจจุบันว่า สุนทรภู่เก่งเรื่อง การแต่งกลอนอย่างไม่มีผู้ใดจะเทียบ เสมอได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลอน สุภาพที่สุนทรภู่เลือกใช้เพื่อสร้างสรรค์ ผลงานเกือบจะทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นผล งานประเภทนิราศหรือนิทานคำกลอน ซึ่งรวมทั้งเรื่อง พระอภัยมณีด้วย

กลอนสุภาพหรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่ง ว่ากลอนตลาด เพราะมีผู้นิยมนำไปแต่ง เป็นเรื่องอ่านเล่นหรือเรื่องประโลมโลก ขยายในตลาดทั่วไปและเป็นที่ติดตลาด ของนักอ่าน กลอนชนิดนี้มีข้อบังคับ คล้ายกลอนแปด แต่มีจำนวนคำในแต่ละวรรคยืดหยุ่นกว่ากลอนแปด กล่าว คือ มีจำนวนคำ ๘ คำหรือ ๙ คำก็ได้ใน ขณะที่กลอนแปดต้องมีวรรคละ ๘ คำ

เท่านั้น กลอนสุภาพของสุนทรภู่ขึ้น ต้นบทแบบกลอนเพลง คือขึ้นต้นด้วย วรรคที่ ๒ ที่เรียกกันเป็นศัพท์เฉพาะ ว่า “วรรครับ” และลงท้ายเรื่องด้วยคำ ว่า “เอ๋ย” นอกจากนี้ กลอนสุภาพของ สุนทรภู่ยังมีรูปแบบเฉพาะตรงที่มีคำ สัมผัสในปรากฏในทุกวรรค และคำ สัมผัสในดังกล่าวจะปรากฏในตำแหน่ง เฉพาะอย่างเป็นระบบระเบียบซึ่งมีผล ให้กลอนสุภาพของสุนทรภู่ไพเราะมาก กว่ากลอนสุภาพทั่วไป รูปแบบกลอน ของสุนทรภู่เป็นอย่างไร ผู้เขียนจะได้ กล่าวต่อไปภายหลัง

ผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างจากเรื่อง พระอภัยมณีที่เป็นผลงานเรื่องสำคัญ ของสุนทรภู่ที่จะเน้นในที่นี้

เรื่องพระอภัยมณีขึ้นต้นเรื่องด้วย กลอนวรรคที่ ๒ ซึ่งเป็นลักษณะเด่น ของกลอนเพลง ดังนี้

สมมุติวงศ์ทรงนามท้าวสุทัศน์
อันกรุงไกรใหญ่ยาวสิบเก้าโยชน์
สระพริบพร้อมไพร่ฟ้าประชาชี

๑ แต่ปางหลังยังมีกรุงกษัตริย์
ผ่านสมบัติรัตนานามธานี
ภูเขาคงเป็นกำแพงบุรีศรี
ชาวบุรีหรรษาสถาวร (หน้า ๑)

มีข้อสังเกตว่ากลอนวรรคสุดท้าย ในตอนที่ ๖๔ ของเรื่องพระอภัยมณีที่มี การพิมพ์เผยแพร่กันอยู่ในท้องตลาด เวลานี้ไม่ได้ลงท้ายด้วยคำว่า “เอ๋ย” อย่างที่มีการบัญญัติไว้ในการแต่งกลอน เพลง เพราะตอนที่ ๖๔ ซึ่งเป็นตอน สุดท้ายที่สุนทรภู่แต่งก็จริง แต่ยังมีเนื้อ ความต่อไปที่กวีอื่นช่วยกันแต่งต่อ ที่

เป็นเช่นนี้เพราะสุนทรภู่ต้องการยุติ และจบเรื่องเพียงเท่านั้น แต่กวีจับไม่ได้ เพราะผู้อ่านยังต้องการอ่านต่อไปอีก แม้กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพผู้เป็นพระ ธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า อยู่หัวและพอพระทัยที่จะได้ทรงอ่าน เรื่องพระอภัยมณีก็ไม่ทรงอนุญาตให้ สุนทรภู่จบเรื่องพระอภัยมณี พระองค์

ทรงมีรับสั่งให้สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัย มณีถวายพระองค์เดือนละ ๑ เล่มสมุด ไทย ต่อเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว สุนทรภู่คงสบโอกาสที่จะเลิกแต่ง และ ให้กวีอื่นช่วยกันแต่งต่อไป

ตอนท้ายของตอนที่ ๖๔ ซึ่งเป็น ส่วนของสุนทรภู่สรุปเหตุการณ์ที่ เกิดแก่ตัวละครต่าง ๆ ในขณะนั้นว่า

เรื่องพระอภัยมณีเปรียบได้กับ อัญมณีล้ำงามที่ทรงคุณค่าและประติมากรรมวรรณคดีของไทยได้อย่างไร จะได้กล่าวอธิบายดังต่อไปนี้

เรื่องพระอภัยมณีเมื่อแรกเกิดขึ้นนั้นเกิดจากจุดประสงค์ของสุนทรภู่ที่จะแต่งเรื่องขาย ดังนั้น สุนทรภู่จึงจำเป็นต้องคิดค้นแสวงหาเรื่องที่น่าสนใจหรือที่แปลกมาเป็นข้อมูลในการแต่ง ทั้งนี้เพื่อให้ขายได้ แต่ภายหลังต่อมามีบ้างบางช่วงที่สุนทรภู่แต่งเรื่องนี้ถวายเจ้านาย ไม่ใช่แต่งขายฝิปาก

พระอภัยมณี : สมัยที่แต่ง

สุนทรภู่ไม่ได้แต่งเรื่องพระอภัยมณีรวดเดียวจบ แต่แต่งเป็นหลายขั๊ก รวมเป็น ๔ ขั๊ก หรือ ๔ ช่วงเวลานับแต่ พ.ศ. ๒๓๖๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๓ ดังนี้

๑. เริ่มแต่ง พ.ศ. ๒๓๖๔ ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ขณะติดคุกโทษฐานทำร้ายญาติผู้ใหญ่ของแม่จันผู้เป็นภรรยาคนแรก ช่วงนี้แต่งเพื่อขายเอาเงินมาใช้จ่ายระหว่างติดคุก แต่พอปลายปีพ้นโทษก็เลิกแต่งเพราะได้รับราชการต่อไปตามเดิมจนกระทั่งถึงสิ้นรัชกาลใน พ.ศ. ๒๓๖๗

๒. แต่งต่อสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ สุนทรภู่เกรงพระราชภัยเพราะเคยทำให้เป็นที่ขุ่นเคืองพระทัยหลายครั้งเมื่อครั้งพระองค์ยังดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ สุนทรภู่จึงละราชการและหนีออกบวชใน พ.ศ.

๒๓๖๗ นั้นเอง สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณีระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๔-๒๓๗๘ เพื่อถวายพระองค์เจ้าลักขณานุคุณตามที่มีพระประสงค์ พระองค์เป็นโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๓๗๘ สุนทรภู่ก็สึกจากการเป็นพระและหยุดแต่งเรื่องพระอภัยมณีอีกครั้งหนึ่ง

๓. แต่งต่อสมัยรัชกาลที่ ๓ อีกครั้งระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๘-๒๓๘๓ หลังจากสึกจากการเป็นพระครั้งแรกภายหลังการสิ้นพระชนม์ของพระองค์เจ้าลักขณานุคุณใน พ.ศ. ๒๓๗๘ ครั้งนี้แต่งเพื่อขายฝิปากหาเลี้ยงชีวิตของสุนทรภู่เองและของบุตรชายอีก ๒ คน คือ หนูพัดซึ่งเป็นบุตรที่เกิดจากแม่จันผู้เป็นภรรยาคนแรก และหนูตาซึ่งเป็นบุตรที่เกิดจากแม่นิมผู้เป็นภรรยาคนที่ ๒

๔. แต่งต่อสมัยรัชกาลที่ ๓ อีกครั้งระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๕-๒๓๘๘ หลังจากสุนทรภู่สึกจากการเป็นพระครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๘๕

ตามประวัติของสุนทรภู่กล่าวไว้ว่า สุนทรภู่บวชพระเป็นครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๘๓ ครั้งแรกจำพรรษาอยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแล้วย้ายไปอยู่วัดราชบูรณะ และวัดเทพธิดารามตามลำดับ ระหว่างอยู่วัดเทพธิดารามสุนทรภู่ได้ฟังพระบารมีกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ผู้เป็นพระธิดาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระพี่นางในพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ จนกระทั่งสึกจากการเป็นพระครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๕ เวลานั้นอยู่ในความอุปการะของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ

และเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ซึ่งต่อมาเสวยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ในช่วงเวลานี้สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณีถวายกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระองค์ทรงขอให้สุนทรภู่แต่งถวายเดือนละ ๑ เล่มสมุดไทย สุนทรภู่ก็แต่งตามรับสั่ง จนถึงตอนที่ ๖๔ และประสงค์จะจบเรื่องไว้เพียงเท่านั้น แต่กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพไม่ทรงอนุญาต สุนทรภู่จึงให้ภวีอื่นช่วยกันแต่งต่อไป

พระอภัยมณี : องค์ประกอบที่ทำให้เป็นมณีมีค่า

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เรื่องพระอภัยมณีเป็นมณีแห่งวรรณคดีไทยนั้นเกิดจากความดีเด่นและความแปลกใหม่อันเกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ ต่อไปนี้ ได้แก่ โครงเรื่อง เนื้อหา ตัวละคร ฉาก ลีลากลอน และสำนวนภาษา **ด้านโครงเรื่อง** โครงเรื่องของเรื่องพระอภัยมณี เป็นโครงเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ แบบใหม่ที่มีโครงเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ แบบเก่าผสมบ้างเล็กน้อยในตอนต้นเรื่อง

โครงเรื่องแบบเดิมมีรูปแบบเฉพาะว่าเจ้าชายหนุ่มลาพระบิดาและพระมารดาออกไปทรงศึกษาวิชาความรู้จากพระฤๅษีในป่า เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้วก็ทรงลาพระฤๅษีกลับนคร ระหว่างทางทรงมีโอกาสได้แสดงวิชาที่ร่ำเรียนมาคือทรงรบกับยักษ์ แล้วทรงได้ลูกสาวยักษ์ที่มีหน้าตาสวยงามผิวดำพันธุ์ยักษ์มาเป็นชายา หลังจากนั้นอาจถูกยักษ์

หรือศัตรูอื่นขโมยขยาไป ทำให้ต้อง
ทรงออกติดตามทวงคืน ระหว่างการ
ออกติดตามค้นหาขยานั้นอาจจะทรง
ได้หญิงอื่นมาเป็นขยาเพิ่มเติมอีก ตอน
ท้ายที่สุดก็ทรงได้ขยาที่ถูกขโมยไป
คืนกลับมา และทรงพาขยาทั้งหมด
กลับนคร แล้วเจ้าชายก็ได้เป็นกษัตริย์
ครองบ้านเมืองอย่างมีความสุขสืบไป

สำหรับเรื่อง *พระอภัยมณี* มีส่วน
ที่คล้ายกับโครงเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ แบบ
เดิมอยู่ตอนต้นเรื่อง คือ พระเอกของ
เรื่องเป็นเจ้าชาย เมื่อโตขึ้นพระบิดาคือ
ท้าวสุทัศน์มีรับสั่งให้พระโอรสทั้ง ๒
ไปศึกษาวิชาความรู้ที่เหมาะสมแก่การ
จะขึ้นเป็นกษัตริย์ เจ้าชายอภัยมณี
พร้อมทั้งอนุชาศรีสุวรรณก็ทรงเรียน
วิชาจากพรหมณ์ในหมู่บ้านจันทคาม
โดยทรงจ่ายค่าธรรมเนียมนการเรียน
วิชาละ ๑๐๐,๐๐๐ ตำลึง ครั้นทรงสำเร็จ
การศึกษาก็ทรงลาพระอาจารย์กลับมา
ยังเมืองรัตนา

ส่วนที่เป็นโครงเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ
แบบใหม่คือหลังจากพระบิดาคือท้าว
สุทัศน์ทรงทราบข่าวพระอภัยมณีทรง
เรียนวิชาเป่าปี และศรีสุวรรณทรงเรียน
วิชากระบี่กระบองก็กริ้วที่ทั้งสองเรียน
วิชาที่ไม่เหมาะสมแก่การเป็นกษัตริย์
จึงทรงเนรเทศพระโอรสทั้งสองออก
จากนครทันที เจ้าชายอภัยมณีและศรี
สุวรรณจึงจำต้องออกผจญภัยไปในที่
ต่าง ๆ ตัวพระอภัยมณีทรงได้ขยา
หลายคนที่มีชาติพันธุ์แตกต่างกันใน
ระหว่างการผจญภัยนั้น มีทั้งยักษ์ เงือก

และมนุษย์ พระอภัยมณีได้เป็นกษัตริย์
ครองบ้านเมืองอื่นที่ไม่ใช่บ้านเมืองเดิม
ของเจ้าชาย ในตอนท้ายแทนที่จะครอง
เมืองอย่างมีความสุขเหมือนเรื่องจักร ๆ
วงศ์ ๆ แบบเดิม กลับทรงมีปัญหา
ครอบครัวยุ ทำให้พระอภัยมณีทรงเลือก
การหนีปัญหาด้วยวิธีออกบวชเสีย

ถ้าย้อนกลับไปดูโครงเรื่องนิทาน
ต่าง ๆ ของไทยในอดีต ไม่มีเลยที่พระ
เอกซึ่งเป็นเจ้าชายจะทรงเลือกเรียน
วิชาดนตรีแทนวิชาการทำสงคราม
แล้วถูกพระบิดาเนรเทศและไม่เคยได้
กลับมานครบ้านเมืองเดิม ทั้งตอนจบ
พระเอกก็ได้มีความสุขในโลกีย์วิสัย แต่
กลับหนีออกบวชเสีย

ด้านเนื้อหา เนื้อหาของเรื่อง *พระอภัย
มณี* ต่างไปจากนิทานเรื่องอื่น ๆ ของ
ไทย คือ

๑. ปรับแต่งเนื้อหาขึ้นมาใหม่
แต่เดิมการแต่งนิทานไทย ผู้แต่งนิยมนำ
เอาเนื้อหาสำเร็จรูปที่คิดว่าสนุกสนาน
มาจากชาดก วรรณคดีโบราณ นิทาน
เก่าที่เล่าต่อ ๆ กันมา หรือนิทานพื้นเมือง
แล้วนำมาแต่งใหม่เป็นสำนวนของตน
เองเพื่ออวดความสามารถในการแต่ง
คำประพันธ์ เรื่อง *โคบุตร ลักษณะวงศ์
สิงหไกรภพ* ที่สุนทรภู่แต่งก็มีลักษณะ
แบบนี้ แต่เรื่อง *พระอภัยมณี* ไม่ใช่เนื้อหา
สำเร็จรูปแบบนี้ เป็นเนื้อหาที่สุนทรภู่
ปรุงแต่งขึ้นใหม่เพื่อให้สามารถดึงดูด
ความสนใจของผู้ซื้อจนยอมจ่ายเงิน
เพื่อขอคัดลอกเรื่องที่แต่งไปอ่าน โดย
สร้างเรื่องจากจินตนาการผนวกกับเรื่อง

ราวบางประการจากวรรณคดีโบราณ
ของไทย รวมเข้ากับเรื่องต่าง ๆ ที่ได้ยิน
ได้ฟังมาผสมกับเหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่
เกิดขึ้นในสังคมไทยสมัยนั้นและสังคม
โลก สุนทรภู่คลุกเคล้าเนื้อหาต่าง ๆ เข้า
ด้วยกันจนเป็นเนื้อเดียว เรื่อง *พระอภัย
มณี* มีเนื้อหาแปลกใหม่ที่คนฟังคนอ่าน
ไม่เคยได้ยินมาก่อน ใครได้ฟังได้อ่าน
จึงพากันติดใจได้ง่าย

**๒. แบ่งเนื้อหาเป็นตอน ๆ และมี
ลักษณะเป็น series ที่มีตัวละคร
สำคัญชุดเดียวกัน** ไม่ได้แต่งต่อเนื่อง
กันไปยืดยาวตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง
ตามแบบนิทานทั่วไปในเวลานั้น เช่น
รามเกียรติ์ อนุรุท อิเหนา สังข์ทอง
มโนห์รา เป็นต้น *อย่างโคบุตร ลักษณะ-
วงศ์ สิงหไกรภพ* ที่สุนทรภู่แต่งก่อน
เรื่อง *พระอภัยมณี* ก็มีลักษณะการแต่ง
ต่อเนื่องกันแบบนิทานดั้งเดิม คือไม่มี
การแบ่งชอยเนื้อหาออกเป็นตอน ๆ
อย่างเรื่อง *พระอภัยมณี*

การแบ่งชอยเนื้อหาออกเป็นตอน
ย่อย ๆ รวม ๖๔ ตอน ทำให้สุนทรภู่ต้อง
พยายามสร้างเรื่องให้แต่ละตอนมีความ
สนุกสนาน น่าติดตาม เช่น มีเหตุการณ์
แปลก ๆ เกิดขึ้น หรือมีตัวละครแปลก ๆ
มีการเล่าเรื่องโดยตัดเหตุการณ์กลับไป
กลับมา แล้วแต่ว่าในขณะนั้นสุนทรภู่
ต้องการจะเล่าเรื่องของตัวละครตัวใด
เช่น

ตอนที่ ๒ เมื่อสุนทรภู่ปล่อยตัว
ละครผีเสื้อสมุทรออกมาให้คนฟังคน
อ่านได้รู้จักก็ขึ้นต้นว่า

● จะกล่าวถึงอสุรีผีเสื้อน้ำ
ได้เป็นใหญ่ในพวกปีศาจพราย

อยู่ห้องถ้ำวังวนชลสาย
สกันร์กายโตใหญ่เท่าไอยรา (หน้า ๑๓)

เมื่อเล่าเรื่องไปจนถึงนางผีเสื้อสมุทรได้อู่กินกับพระอภัยมณีก็ยุติเรื่องไว้ก่อน แล้วเริ่มเรื่องตอนที่ ๓ อันเป็นเรื่องราวของศรีสุวรรณที่ตื่นจาก

หลับเพราะเสียงปี่ของพระอภัยมณี เมื่อรู้ว่าพระอภัยมณีหายไปจึงออกติดตามค้นหาพระอภัยมณีพร้อมพราหมณ์ โมรา สาหน และวิเชียร จนเดินทาง

เข้าไปในนครมัจจกร สุนทรภู่เริ่มต้นตอนนี้ว่า

● จะกล่าวถึงอนชานิทราสนิท
น้ำค้างพรมลมพัดกระพือมา
ทะเลลึกเลื่อนลั่นสนั่นคลื่น
ไม่เห็นพื้ที่พุ่มพฤกษาไพร

พระอาทิตย์ยอแสงแผ่พฤษภา
เสนาะเสียงสกุณาสนั่นไพร
ผวาตื่นหวาดหวั่นฤทัยไหว
ประหลาดใจปลุกพราหมณ์ทั้งสามนาย
(หน้า ๑๙)

บางตอนจะมีเรื่องราวต่อเนื่องกันเป็นช่วงยาวหลายตอนต่อเนื่องกัน เมื่อหมดข้อขัดแย้งแล้วจึงจะเปลี่ยนไปเล่าเรื่องของตัวละครอื่นต่อไป เช่น ตอนที่ ๓-๘ เป็นเรื่องความรักของศรีสุวรรณกับนางเกษรา เนื้อหาตอนนี้เริ่มตั้งแต่ศรีสุวรรณซึ่งเดินทางไปพร้อมกับพราหมณ์โมรา สาหน และวิเชียรเพื่อออกติดตามค้นหาพระอภัยมณีเดินทางไปถึงเมืองมัจจกร และอาศัยอยู่ที่เมืองนั้นจนกระทั่งศรีสุวรรณได้พบกับนางเกษราผู้เป็นธิดาของกษัตริย์เมืองมัจจกร ศรีสุวรรณหลงรักนางเกษรา อาสาออกสู้ศึก มีปัญหาเรื่องพระบิดาของนางเกษราไม่ทรงยอมยกนางเกษราให้ศรีสุวรรณ นางเกษราประหลาดใจและในที่สุดศรีสุวรรณก็ได้อภิเษกกับนางเกษรา และได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองมัจจกร เมื่อข้อขัดแย้งต่าง ๆ ยุติลง สุนทรภู่ก็หยุดเล่าเรื่องของศรีสุวรรณและเปลี่ยนไปเล่าเรื่องของพระอภัยมณีอีกครั้ง คือ

กับนางผีเสื้อสมุทรสามารถเคลื่อนไหวก่อนใหญ่ที่นางผีเสื้อสมุทรนำมาปิดปากถ้ำออกได้ ทั้งสิ้นสมุทรยังนำเรื่องมาพบพระอภัยมณี ทำให้พระอภัยมณีสบโอกาสและวางแผนที่จะหนีไปจากนางผีเสื้อสมุทร เนื้อหาตอนนี้เริ่มตั้งแต่ตอนที่ ๙-๑๔ สิ้นสุดตอนพระอภัยมณีเป่าปี่สังหารนางผีเสื้อสมุทร ทำให้พระอภัยมณีสามารถหนีจากนางผีเสื้อสมุทรได้ตลอดไป อนึ่ง ในเนื้อหาบางช่วงยังอาจมีเนื้อหาเรื่องอื่นมาแทรกได้อีก เช่น ระหว่างที่พระอภัยมณีพยายามหนีจากนางผีเสื้อสมุทรตั้งแต่ตอนที่ ๙-๑๔ นั้น ในตอนที่ ๑๒ เริ่มมีเรื่องความรักของพระอภัยมณีกับนางสุวรรณมาลี ปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างพระอภัยมณีกับนางสุวรรณมาลีจนกระทั่งพระอภัยมณีสามารถชนะใจนางสุวรรณมาลีและได้นางเป็นชายาในตอน ๒๓

การเสนอเนื้อหาโดยตัดกลับไปกลับมา และเน้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ตัวละครเพียงตัวเดียวหรือไม่ก็ตัวทำให้

คนฟังคนอ่านเข้าใจเรื่องราวของตัวละครตัวนั้นได้อย่างชัดเจน และสนุกกับเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นโดยไม่ปะปนกับเหตุการณ์อื่น ทำให้ไม่สับสน ทั้ง ๆ ที่เรื่องพระอภัยมณีเป็นเรื่องยาวและมีตัวละครมากมายหลายตัว

๓. มีเนื้อหาที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีไทย เรื่องพระอภัยมณียังมีกลิ่นอายของเรื่องไทย ทำให้ต้องใจคนฟังคนอ่านที่ยังติดใจวรรณคดีไทยแบบดั้งเดิมอยู่ บางเหตุการณ์ในเรื่องพระอภัยมณีคล้ายกับเหตุการณ์ที่มีอยู่ในเรื่องลิลิตพระลอ อิเหนา กากี และปทกุศลมาณวชาดก เช่น

ศรีสุวรรณพบรักกับนางเกษราในอุทยานเหมือนพระลอพบพระเพื่อนและพระแพงในสวนขวัญในเรื่องลิลิตพระลอ พระอภัยมณีแต่งตัวเป็นผู้หญิงปลอมปนไปกับหมู่นางกำนัลของนางละเวงจนเข้าไปอยู่ที่ท่ารถทรงของนางละเวงโดยไม่มีใครผิตสังเกตนั่นน่าจะได้ที่มาจากเรื่องลิลิตพระลอ ตอน

พระลอและนายแก้วนายขวัญปลอมตัวปะปนเข้าไปกับหมูนางกำนัลในขบวนที่พระเพื่อนและพระแพงเสด็จกลับจากชมสวนไปยังพระตำหนักที่ประทับในเมืองสรอง เจ้าละมานหลงรูปวาดนางละเวงคล้ายกับวิหยาสะกำหลงรูปวาดนางบุษบาในเรื่องอิเหนา พระอภัยมณีใช้สินสมุทรเป็นพ่อสื่อให้พระองค์รักกับนางสุวรรณมาลีคล้ายกับอิเหนาใช้สียะตราเป็นสื่อรักให้พระองค์กับนางบุษบาในเรื่องอิเหนา พระอภัยมณีให้ลอยแพเจ้าละมานเป็นการทำโทษคล้ายกับท้าวพรหมหัตถ์ให้ลอยแพกาก็ นางผีเสื้อสมุทรจับพระอภัยมณีมาเป็นสามีและขังพระอภัยมณีไว้ในถ้ำโดยเอาหินปิดปากถ้ำไว้ ต่อมา สินสมุทรดันหินปิด

ปากถ้ำออกและพาพระอภัยมณีผู้เป็นบิดาหนีจากนางผีเสื้อสมุทรคล้ายกับเหตุการณ์ในเรื่อง *ปทกุตสมาทวชาดก* ซึ่งเป็นชาดกเรื่องหนึ่งใน *นิบาตชาดก* ในชาดกเรื่องนี้กล่าวถึงนางยักษ์นี้หน้าม้าที่จับพราหมณ์หนุ่มรูปงามมาเป็นสามีโดยเอาหินปิดปากถ้ำไว้ ต่อมา บุตรชายของนางที่เกิดจากพราหมณ์หนุ่มนี้ ได้ผลักหินปิดปากถ้ำออกและพาบิดาหนีไปจากมารดาได้สำเร็จ นอกเหนือจากนี้ในเรื่อง *พระอภัยมณี* ยังกล่าวถึงบางเรื่องที่มีอยู่ในวรรณคดีโบราณของไทย เช่น ข้าวเจ้าที่ออกรวงเป็นข้าวสารที่สุนทรภู่เล่าว่ามีอยู่ในเกาะแก้วพิสดาร ก่อนท้าวสิลราชผู้เป็นพระบิดาของนางสุวรรณมาลีจะพานางสุวรรณมาลีเดิน

ทางออกจากเกาะแก้วพิสดารได้ขอข่าวชนิดนี้จากพระฤๅษีแห่งเกาะแก้วพิสดาร เพื่อเป็นเสบียงระหว่างเดินทาง ข้าวชนิดนี้มีกล่าวไว้ในเรื่อง *ไตรภูมิภิกษา* ซึ่งเป็นวรรณคดีสำคัญเรื่องหนึ่งในสมัยสุโขทัย มีชื่อเรียกว่าสัญญาชาติสาส์

อนึ่ง สุนทรภู่ยังแต่งกลอนเลียนแบบกลอนในวรรณคดีโบราณของไทยด้วย เช่น แต่งเลียนแบบกลอนในเรื่อง *กาภิกคำกลอน* ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และบทพระราชนิพนธ์ละครในเรื่อง *อิเหนา* ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังจะเปรียบเทียบให้เห็นดังนี้

กาภิกคำกลอน	พระอภัยมณี
<p>แม่นคนธรรพัวแก้วในอุทร ดกจะรอนรานอร่ามกาย (นางกาภิกัดัดพ้อพญาครุฑว่าเชื่อคำพูดของคนธรรพ เหลือเกิน ถ้าคนธรรพบอกว่ามีดวงแก้วในท้องนาง พญาครุฑก็คงจะเชื่อและให้อาหมัดฝากายนางเพื่อ เอาดวงแก้วเป็นแน่)</p>	<p>ถ้าแม่ไม่ไล่เสี่ยงให้เที่ยงแล้ว ใครว่าแก้วในอุทรก็อาสัญ จะฝ่าแผ่แลเนื้อด้วยเชือกกัน ไม่สัตย์ธรรม์ธรรมดาปรีชาความ (ให้สกันและวายุพัฒน์ตัดพ้อสุดสาครผู้เป็นบิดา)</p>
อิเหนา	พระอภัยมณี
<p>เหมือนเขาเปรียบเทียบความว่ายามรัก แต่น้ำผักต้มขมก็ขมหวาน ถึงยามซัดจิตกร่อยทั้งอ้อยตาล เคยโปรดปรานเปรี้ยวเค็มรู้เต็มใจ</p>	<p>เขาย่อมเปรียบเทียบความว่ายามรัก แต่น้ำผักต้มขมขมว่าหวาน เมื่อจิตจางห่างเหินเนิ่นนาน แต่น้ำตาลว่าเปรี้ยวไม่เหลือวดู</p>
กาพย์เห่เรือ	พระอภัยมณี
<p>เนื้ออ่อนอ่อนแต่ชื่อ เนื้อน้องหรืออ่อนทั้งกาย ใครต้องข้องจิตชาย ไม่วายนึกตรึกตรึงทรวง</p>	<p>เป็นคู่คู่เงาเงาขึ้นเกลือกกลอก ตามระลอกโลดเต้นเห็นสลอน ฝูงพิมพาพากันเที่ยวสัญจร ทั้งเนื้ออ่อนอ่อนกายเที่ยวว่ายวน</p>

๔. มีเนื้อหาที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีต่างชาติ เนื้อหาบางตอนในเรื่อง *พระอภัยมณี* ได้ที่มาจากวรรณคดีต่างชาติ เช่น

สมัยต้นรัตนโกสินทร์มีการแปลพงศาวดารจีนหลายเรื่องแล้วเรียบเรียงเป็นภาษาไทย ทำให้เรื่องจีนเหล่านี้แพร่หลายในหมู่คนไทย เช่น สามก๊ก ไซ่ฮั่น เลียดก๊ก เมื่อสุนทรภู่แต่งเรื่อง *พระอภัยมณี* ก็ได้้นำเรื่องราวในพงศาวดารจีนเหล่านี้มาแทรกไว้ด้วย เรื่องราวในพงศาวดารจีนที่นำมาแทรกไว้ในเรื่อง *พระอภัยมณี* มีทั้งเหตุการณ์และลักษณะเด่นของตัวละคร ในที่นี้จะยกตัวอย่างเฉพาะเหตุการณ์ที่สุนทรภู่ นำมาจากพงศาวดารจีน เท่านั้น

ตอนบาทหลวงไปแหงหมู่บ้าน ลิกการนำให้หนังสือลับแก่นางยุพามา กับนางสุลาสิวันเพื่อเก็บติดตัวไว้ แล้วกำชับว่าให้เปิดหนังสือลับดังกล่าวออกอ่านทีละฉบับในยามประสพกับเหตุการณ์คับขันแต่ละครั้ง และให้ทำตามข้อแนะนำที่ปรากฏในหนังสือลับแต่ละฉบับนั้นก็จะสามารถแก้กลศึกของศัตรูได้ เรื่องนี้สุนทรภู่จะได้ที่มาจาก *สามก๊ก* ตอนขงเบ้งเขียนหนังสือลับให้จูหล่งจำนวน ๓ ฉบับ ก่อนที่จูหล่งจะติดตามเล่าปี่ไปยังเมืองง่อ เพราะเล่าปี่จะเข้าพิธีแต่งงานกับนางซุนฮูหยินผู้เป็นน้องสาวของซุนกวนตามกลลวงของฝ่ายซุนกวน ขงเบ้งกำชับจูหล่งว่าให้เปิดหนังสือลับที่ตนให้ออกอ่านในยามคับขันแล้วให้ทำตามคำแนะนำที่ปรากฏในหนังสือลับนั้น เล่าปี่จึงจะสามารถเดินทางกลับเมืองได้อย่างปลอดภัย

ตอนกองทัพเรือของฝ่ายเมืองผลึกถูกเผาหลังจากที่แม่ทัพฝ่ายเมืองผลึกหลงกลอุบายของทางฝ่ายลังกาจนถูกขังอยู่ในรถกลกันทุกคนนั้น สุนทรภู่ น่าจะได้เหตุการณ์ตอนนี้มาจากเรื่อง *สามก๊ก* ตอนโจโฉแตกทัพเรือและเรือของโจโฉถูกจิวเอี๊ยะ

ตอนพระอภัยมณีเป่าปี่สะกดทัพ ทำให้ทหารฝ่ายเมืองลังกาเกิดความสลดใจและท้อใจจนไม่อยากจะสู้รบเพราะคิดถึงบ้านนั้น สุนทรภู่ น่าจะได้ที่มาจากเรื่อง *ไซ่ฮั่น* ตอนเตียวเหลียงเป่าปี่สะกดทัพข้าศึกทำให้ทหารของฝ่ายข้าศึกหมดกำลังใจไม่อยากจะรบต่อเพราะคิดถึงบ้าน

สำหรับกลิ่นอายของเรื่องอิสลาม เช่น พระอภัยมณีรบกับนางละเวงซึ่งเป็นนางกษัตริย์ที่นับถือศาสนาคริสต์ แล้วเกิดรักกันในสนามรบ สุนทรภู่ น่าจะได้ที่มาจากเรื่อง *อาหรับราตรี* ฉบับของเซอร์ริชาร์ด เบอร์ดัน ที่มีเรื่องของกษัตริย์อิสลามยกทัพไปทำศึกกับนางพญาที่นับถือศาสนาคริสต์ แล้วเกิดรักกันในสนามรบ หรือเรื่อง *ม้ามี่ปิก* และ *บินได้* ก็น่าจะได้ที่มาจาก *ม้ามี่ปิก* ของเจ้าชายอายิบในนิทานอาหรับราตรี

๕. แทรกเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย เรื่อง *พระอภัยมณี* มีลักษณะเป็นนิทานแบบใหม่หรือ “นวนิทาน” ที่มีเรื่องจริงปะปนอยู่ในเรื่องที่แต่งเป็นนิทาน ทำให้คนฟังคนอ่านมีความรู้สึกเหมือนกับว่าเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องแต่งจากจินตนาการเสียทีเดียว เช่น ตอนนางละเวงส่งกองทัพทั้ง ๙ ทักษมาตีเมืองผลึก สุนทรภู่ น่าจะนำมาจากพระเจ้าปะดุง

แห่งพม่าส่งกองทัพ ๙ ทักษมาตีกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ ก่อนที่สุนทรภู่จะเกิด ๑ ปี หรือตอนทำวทวงศ์ให้เอาไซ่ซิงแม่น้ำป้องกันไม่ให้ทัพของเจ้าอุเทนยกทัพเรือรุกล้ำเข้ามาในเขตแดนเมืองรมจักรน่าจะมาจากเหตุการณ์สมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างนครเขื่อนขันธ์หรือเมืองพระประแดง แล้วทรงให้สร้างป้อมทั้งทางฝั่งซ้ายและฝั่งขวา รวมทั้งเอาไซ่ซิงแม่น้ำเพื่อป้องกันศัตรูไม่ให้ยกทัพเรือเข้ามาทางปากน้ำของไทยได้ หรือตอนพระอภัยมณีจับเจ้าละมานขังในกรงเหล็กและมีชาวเมืองผลึกมาดูและเยาะเย้ยเจ้าละมานนั้น สุนทรภู่ น่าจะได้มาจากในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้นำเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันทน์ที่ก่อกบฏแล้วถูกจับได้ขังไว้ในกรงเหล็กหน้าพระที่นั่งสุริยสวรรค์ ครั้งนั้นมีชาวไทยไปดูหน้าและเยาะเย้ยเจ้าอนุวงศ์กันมาก นอกจากนี้ยังแทรกเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เรื่องน้ำท่วมใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ เรื่องอังกฤษคุกคามเมืองไทยจนคนไทยเกลียดชังและรู้สึกชาวอังกฤษเป็นคนพาลและเป็นศัตรูของไทย ดังจะเห็นได้ว่า สุนทรภู่ กำหนดให้โจรสลัวร์เป็นคนอังกฤษที่มาทางเรือ และมีนิสัยกักขะเอาแต่ได้เป็นต้น คนไทยสมัยนั้นรู้ว่าชาวอังกฤษเป็นคนต่างศาสนาตั้งที่สินสมุทรกล่าวแก่อุศเรนว่าตนเองไม่อยากจะคบอุศเรนที่เป็นคนนอกศาสนา ดังปรากฏในกลอน

ว่า “เราตามติดบิตูรงค์ก็คงพบ ไม่รัก คบคนนอกพระศาสนา” (หน้า ๒๙๔) ทั้งยังมีความคิดว่าหากใครแต่งงานกับฝรั่งก็ต้องเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์ตามฝรั่งด้วย ดังปรากฏในคำพูดที่สินสมุทรเล่าให้นางสุวรรณมาลีฟังว่า

หมายว่าลับซั้บร่าเล่นลำพัง

ได้ไปพบอุศเรนและ “ฉันไปบอกออก ว่าองค์พระแม่เจ้า ไม่รักเขาริตฝรั่งซัง น้ำหน้า” (หน้า ๓๐๐)

นอกเหนือจากนี้ยังมีเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสังคมชาววังสมัยนั้น เช่น เรื่อง เล่นเพื่อน สินทรภูเล่าเรื่องนี้แทรกไว้

บ้างซุ่มนั้งแนบเพื่อนเหมือนผู้ชาย

(หน้า ๔๗)

นอกจากนี้ ยังปรากฏในตอนนางกำนัลของเมืองผลึกเตรียมตัวจะตามเสด็จพระอรุณรัศมีไปในเรือของสินสมุทรเพื่อเดินทางไปกับนางสุวรรณมาลี และสินสมุทรที่ออกตามหาท้าวสิลราชและพระอภัยมณี สินทรภูได้กล่าวถึงหญิงกลุ่มนี้ว่า

ที่ผูกพันพันเพื่อนด้วยเพื่อนหญิง

เฝ้าอ้อยอิ่งอำล่าน้ำตาไหล (หน้า ๒๖๔)

เรื่องจริงเหล่านี้ทำให้คนฟังคนอ่าน เกิดความรู้สึกเหมือนกับว่ากำลังอ่าน เรื่องสมัยใหม่ที่แต่งร่วมยุคสมัย ไม่ใช่ นิทานที่แต่งตามจินตนาการ ต่างไปจาก นิทานไทยเรื่องอื่น ๆ ที่มีแต่เรื่องเพ้อฝันหรือเรื่องเกินจริงที่หลุดพ้นออกไป จากความเป็นจริงในชีวิตโดยสิ้นเชิง

๖. แทรกเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในสังคมต่างชาติ สินทรภูได้นำเรื่องของต่างชาติที่ได้ยินได้ฟังมาแทรกไว้ในเรื่องพระอภัยมณีในลักษณะของเรื่องแต่ง เป็นการให้ความรู้แก่ผู้อ่านผู้ฟัง นิทานในสมัยนั้นได้ดีวิธีหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่าสินทรภูทรงทราบเรื่องอังกฤษมีพระนางเจ้าวิกตอเรียเป็นกษัตริย์ และลังกาคตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๘ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๒ ของไทย สินทรภูจึงให้นางละเวงเป็นกษัตริย์ปกครองชาวลังกาในเรื่องพระอภัยมณี และให้ชาวลังกาเป็น

ฝรั่งคือแต่งกายและกินอยู่อย่างฝรั่ง ส่วนโต๊ะกลของนางละเวงในเมืองลังกาที่มีอาหารจัดไว้เต็มโต๊ะ และเคลื่อนมาหาคนกินได้เองในคราวนางละเวงจัดเลี้ยงฝ่ายพระอภัยมณีนั้น สินทรภูน่าจะได้ที่มาจากโต๊ะอาหารในพระตำหนักตรีอานงน้อยในพระราชวังแวร์ซายส์ แห่งประเทศฝรั่งเศสที่มีล้อเลื่อนและเคลื่อนที่ได้เองโดยใช้กลไกบังคับ เรื่องหลังสุดนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับรองว่าเป็นจริง เพราะพระองค์ได้ทอดพระเนตรเมื่อคราวเสด็จยุโรปและเสด็จประพาสที่พระตำหนักแห่งนี้

หนึ่งในเรื่องพระอภัยมณีมีการแทรกรายละเอียดต่าง ๆ ที่น่าสนใจไม่น้อย ใครได้ฟังได้อ่านก็อดอัศจรรย์ใจไม่ได้ เช่น

เรือของโจรสลักรั้งที่มีขนาดใหญ่ มาก ยาวถึง ๒๐ เส้น มีตึกอยู่ในเรือ มีสวนผลไม้ปลูกไว้กิน และมีการทำ

ในเรื่องพระอภัยมณีด้วย เช่น ตอน นางกำนัลของนางเกษราตามเสด็จนางเกษราไปประพาสอุทยาน ได้แอบซุ่มนั้งแนบกันเหมือนหญิงชายที่รักกัน ดังปรากฏในกลอนว่า

ปศุสัตว์ในเรือ (หน้า ๒๑๓) นอกจากนี้ ตอนสินสมุทรโดยสารเรือนี้ไปถึงเมืองรมจักรและภายหลังรู้ว่าเป็นญาติกัน เมื่อนางสุวรรณมาลีจะลาไปตามท้าวสิลราชและพระอภัยมณีที่พลัดหายไป ท้าวทศวงศ์และพระญาติอื่น ๆ ได้มาส่งเสด็จ นางสุวรรณมาลีได้นำท้าวทศวงศ์และคนอื่น ๆ ชมเรือกำปั่นลำเดิมนี่ สินทรภูบรรยายว่าในเรือมีเกวียนรถ อูฐ ลา ม้า และควายรวมกันเป็นร้อย มีตึกซึ่งสร้างเป็นแบบเก๋งให้นั่งเล่น มีต้นไม้ต่าง ๆ ทั้งไม้ดอกและไม้ผล ทั้งยังมีแก้วให้นั่งด้วย (หน้า ๒๖๕)

ตอนเจ้าละมานเดินเรือมายังเมืองลังกาเพื่ออาสานางละเวงรบกับเมืองผลึก สินทรภูบรรยายว่าเรือลำทรงของเจ้าละมานเป็นเรือทองคำประดับพลอยอย่างสวยงาม เพราะเมืองของเจ้าละมานอุดมไปด้วยทองคำและเพชรพลอยมีค่าต่าง ๆ จำนวนมากมาย (หน้า ๔๓๕) ตอนที่สินสมุทรฆ่าโจรสลักรั้งแล้ว

เล่าเรื่องให้นางสุวรรณมาลีฟัง นางสุวรรณมาลีถามลูกน้องของโจรสuhrังว่ามีเมืองรัตนาและเมืองผลึกอยู่ในแผนที่บ้างหรือไม่ (หน้า ๒๒๑) แสดงให้เห็นความทันสมัยของสุนทรภู่ใน

ขณะที่แต่งเรื่องพระอภัยมณีนี้ นอกจากนี้ ในการเดินเรือมีการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น กล้องส่องทางไกล และเข็มทิศช่วยให้เดินทางได้ถูกทิศทาง เช่น ตอนพระอภัยมณีสั่งให้เดินเรือไป

ยังเมืองผลึกหลังจากสินสมุทรบชนะ อุตเรนและนางสุวรรณมาลีต้องการเดินทางกลับเมืองผลึก มีคำบรรยายว่า

พระตรัสพลางทางถามล้ามต้นหน
อันขอค้ำกรุงผลึกพระพารา
พระรื้อชัศตรัสสั่งให้ตั้งเข็ม
ให้นายหมวดตรวจระวางสังโยธี
ให้พร้อมพรังตั้งถ่วงกระบวนทัพ
ครั้นเสร็จสั่งตั้งให้เป็นโกลา

ตามตำบลแผนที่ชี้ทิศา
อยู่แควขวาแขวงประจิมริมาวารี
จะแล่นเล็มแหลมค้ำไปกรุงศรี
เมื่อราตรีเกรงศัตรูจะจู่มา
คอยรบบอันตรรายทั้งซ้ายขวา
พระก็ใช้ไปมาในสาคร ฯ (หน้า ๓๐๘)

เมื่อกองเรือสินสมุทรขณะเข้าตีเมืองรมจักรถูกทหารฝ่ายเมืองรมจักรยิง อังกุหระซึ่งเดิมเป็นรองหัวหน้าในเรื่องกำปั่นของโจรสuhrังและต่อมาเป็นบริวารของสินสมุทรก็สั่งให้เอาตารางเหล็กคลุมเรือลาละผืนเพื่อกันมิให้ลูกปืนที่ฝ่ายรมจักรยิงมาทำอันตรายเรือฝ่ายตนได้ (หน้า ๒๓๑)

ด้านตัวละคร เรื่องพระอภัยมณีมีตัวละครแปลกใหม่จำนวนมากมายที่เรียกเรื่องความสนใจจากผู้ฟังผู้อ่าน ดังจะได้บรรยายโดยแบ่งเป็นหัวข้อย่อย ๆ ต่อไปนี้

๑. มีตัวละครหลากหลาย เรื่องพระอภัยมณีมีตัวละครหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น เทวดา มนุษย์ ยักษ์เงือก และสัตว์ต่าง ๆ เช่น ม้านิลมังกรสิงโตที่สินสมุทรจับได้ ค้างคาวยักษ์ที่เกาะกาวัน ทั้งยังมีตัวละครหลากหลายภาษา เช่น ไทย จีน จาม แวก ฝรั่งเศส ไทยมืออยู่ ๓ เมือง ได้แก่ เมืองรัตนารมจักร และผลึก ฝ่ายฝรั่งเศสมีทั้งอังกฤษ

และ ฝรั่งเศสซึ่งในเรื่องพระอภัยมณีเรียกว่าสำปะหลังฝรั่งเศส เป็นต้น แม้เรื่องนี้จะตัวละครจำนวนมาก แต่คนฟังคนอ่านก็ไม่สับสนเพราะตัวละครเหล่านี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ทำให้คนฟังคนอ่านสามารถจดจำตัวละครต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เช่น ม้านิลมังกรที่มี “เขี้ยวเป็นเพชรเกล็ดเป็นนิลลื่นเป็นปาน” หัวเหมือนมังกรที่เป็นพ่อ มีรูปกายเป็นม้าเหมือนแม่ และมีหางเหมือนหางนาคหรือหางมังกรเหมือนพ่อ ซีเปลือยมี “หนวดถึงเขาเคราถึงนมผมถึงตีน” ย่องตอดมีตาข้างเดียว เขี้ยวโง้ง หน้าลาย หลังโก่ง และนุ่งใบไม้ เทพเจ้าเขาเขี้ยวมีใบหน้าเฉพาะซีกขวาซีกเดียวเท่านั้น ส่วนมhingขิงขรเทวราชเป็นชายชราแต่หน้าอ่อนเหมือนเด็กทารกนุ่งขาว ผมยาวสยาย ถือไม้เท้าเนาวรัตน์และถือพัดขนนก เป็นต้น

๒. มีตัวละครเด่น ๆ ในแต่ละตอน ในเนื้อหาแต่ละตอนจะต้องมีตัวละครประเภทนี้อยู่อย่างน้อย ๑ ตัว บาง

ตอนก็มีหลายตัว ตอนที่ ๒ มีผีเสื้อสมุทรที่ลักพระอภัยมณีไปอยู่ด้วยเป็นตัวละครแปลกใหม่ ตอนที่ ๙ มีเงือกพ่อแม่ลูกที่ช่วยพาพระอภัยมณีหนีจากนางผีเสื้อสมุทร ตอนที่ ๑๔ มีมhingขิงขรเทวราชที่รูปร่างเป็นคนแก่ ถือไม้เท้าเนาวรัตน์และพัดขนนกแต่ใบหน้าอ่อนเยาว์เหมือนเด็กทารกเป็นตัวละครแปลกใหม่ ตอนที่ ๒๒, ๒๓ และ ๒๖ มีนางวาฬซึ่งเป็นหญิงนำเกลียดแต่มีปัญญาและอยากได้สามีหน้าตาดีเป็นตัวชูโรง ตอนที่ ๒๔ มีม้านิลมังกร ผีดิบ และซีเปลือยเป็นตัวละครที่สร้างสีสัน ตอนที่ ๒๗ มีเจ้าละมานเป็นตัวละครที่สร้างสีสัน ตอนที่ ๒๘ มีผีเสื้อค้างคาวที่รบกับสุดสาคร เป็นต้น

กรณีที่เป็นเพียงตัวละครประกอบหรือเป็นตัวละครที่ไม่มีความสำคัญก็จะถูกกำจัดไปภายในระยะเวลาอันรวดเร็วซึ่งอาจเป็นภายในตอนเดียวหรือภายใน ๒-๓ ตอนเท่านั้น เช่น มhingขิงขรเทวราชที่ห้ามพระอภัยมณีเผาศพนาง

ผีเสื้อสมุทรมีบทบาทเฉพาะในตอน
ที่ ๑๔ เท่านั้น หลังจากนั้นไม่มีบทบาท
อีกเลย ซีเปลือยมีบทบาทเฉพาะในตอน
ที่ ๒๔ และ ๒๕ เท่านั้น เจ้าละมานมี
บทบาทเฉพาะในตอน ที่ ๒๗ ผีเสื้อ
ค้างคาวที่รบกับสุดสาครมีบทบาทเฉพาะ
ในตอน ที่ ๒๘

**๓. มีตัวละครแปลก ๆ ที่เกิด
จากจินตนาการของสุนทรภู่** จากการ
ศึกษาพบว่าตัวละครหลายตัวในเรื่อง
พระอภัยมณีเกิดจากจินตนาการของ
สุนทรภู่เอง เช่น ตัวละครบางตัวที่เกิด
จากพ่อแม่ต่างเผ่าพันธุ์ นางสุนีบาต
เทพเจ้าเขาเขี้ยว เป็นต้น

สินสมุทรและสุดสาครเป็นตัวละคร
ที่เกิดจากพ่อแม่ต่างเผ่าพันธุ์ สิน
สมุทรเป็นลูกพระอภัยมณีที่เกิดจาก
ผีเสื้อสมุทร ส่วนสุดสาครเป็นลูกพระ
อภัยมณีที่เกิดจากนางเงือก ทั้งสองจึง
มีทั้งลักษณะที่เป็นชาติพันธุ์ของบิดา
และมารดาผสมกัน สินสมุทรหน้าตา
รูปร่างเหมือนพระอภัยมณี แต่มีลักษณะ
บางประการคล้ายนางผีเสื้อสมุทร ได้แก่
ผมหยิกตั้งขนแกะ ตาแดงดังแสงอาทิตย์
มีเขี้ยว มีกำลังเหมือนช้างสาร และด่า
น้ำแก่ง แม้มีอายุเพียง ๘ ปีก็สามารถ
ผลัดหินก้อนใหญ่ที่ผีเสื้อสมุทรนำมา
ปิดปากถ้ำออกได้ ส่วนสุดสาครมีรูปร่าง
หน้าตาเป็นมนุษย์คล้ายพระอภัยมณี
แต่ก็มีลักษณะของสัตว์เดรัจฉาน คือ
เกิดมาก็ลานไปหาแม่ได้ทันที ชอบเล่น
น้ำ และมีกำลังมาก เมื่อมีอายุเพียง ๑๐
เดือนก็ตัวใหญ่ราวกับอายุ ๑๐ ขวบ เมื่อ
มีอายุได้ ๓ ปีได้ลาพระฤๅษีออกติดตาม
หาพระอภัยมณี

นางสุนีบาตคือตัวละครที่มั่งคลา
ได้พบตอนจะทำศึกกับเมืองผลึก นาง
สุนีบาตช่วยมั่งคลารบกับฝ่ายเมือง
ผลึกและพระอภัยมณี นางสุนีบาตมีรูปร่าง
คล้ายเด็กหญิงอายุ ๑๐ ขวบ สวม
คราบงูต่างเสื้อ มีผิวสีเหลือง ผมหงอก
ตาสีดำสนิทดังสนิมล สามารถพ่นไฟออก
จากปากได้ หายตัวได้ เมื่อกางนิ้วออก
จะมีนาคเลื้อยออกมาจากนิ้วทั้ง ๕ มี
พลังกำลังมหาศาลสามารถแบกมั่งคลา
หนีศัตรูได้อย่างรวดเร็วและว่องไว

ส่วนเทพเจ้าเขาเขี้ยวมีใบหน้าเฉพาะ
ซีกขวาซีกเดียวของนางละเวงกินดิน
ถันเพื่อให้ตนเองพ้นคำสาปของพระ
อิศวรและกลับมีร่างบริบูรณ์เหมือนเดิม

**๔. มีตัวละครมาจากคนที่พบ
เห็นได้ในสังคมไทย** เช่น ท้าวสุทัศน์
ผู้เป็นกษัตริย์ครองเมืองรัตนาและเป็น
พระชนกของพระอภัยมณีและศรีสุวรรณ
น่าจะได้ที่มาจากพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยเพราะวันเดือนปี
และเวลาสวรรคตของท้าวสุทัศน์นี้ตรงกับ
วันเดือนปีและเวลาที่พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคต
ได้แก่ วันพุธแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีออก
เวลา ๑๘.๓๐ น. เจ้าละมานน่าจะได้ที่
มาจากเจ้าอนุวงศ์ที่คิดกบฏต่อราชสำนัก
ไทยใน พ.ศ. ๒๓๖๘ สมัยรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
เพราะทั้งเจ้าละมานและเจ้าอนุวงศ์ถูก
จับขังในกรงเหล็กให้ชาวเมืองมุงดูและ
เยาะเย้ยเหมือนกัน ส่วนพระอภัยมณี
อาจจะได้ที่มาจากตัวสุนทรภู่เองที่มัก
จะทุกข์เพราะรักผู้หญิงเหมือนกัน และ
แก้ปัญหาชีวิตด้วยการหนีออกบวช

ตรงกันอีกด้วย

**๕. มีตัวละครมาจากคนจริง ๆ
ในต่างแดน** เช่น นางละเวงซึ่งเป็น
กษัตริย์ผู้หญิงได้ที่มาจากพระนางเจ้า
วิกตอเรียของอังกฤษ บาทหลวงปีโป
มาจากโป๊ปซึ่งเป็นผู้นำสูงสุดในศาสนา
คริสต์

**๖. มีตัวละครมาจากตัวละคร
ในวรรณคดีไทย** เช่น สินสมุทรทำตัว
เป็นพ่อสื่อให้แก่พระอภัยมณีที่รักนาง
สุวรรณมาลีมาจากสิยะตราในเรื่อง
อิเหนาที่เป็นพ่อสื่อให้อิเหนากับนาง
บุษบา ส่วนพราหมณ์โมรา สาหน และ
วิเชียรที่ชักนำศรีสุวรรณให้ได้พบกับ
นางเกษราในสวนของเมืองรมจักรน่าจะ
มาจากพี่เลี้ยงแก้วและขวัญในเรื่อง
ลิลิตพระลอที่พาพระลอไปพบพระเพื่อน
และพระแพงที่สวนขวัญของนางทั้งสอง
เจ้าละมานที่หลงรูปวาดของนางละเวง
และตายเพราะรักนางน่าจะได้ที่มาจาก
วิชาสะก่าที่หลงรูปวาดของนางบุษบา
และถึงแก่ความตายในตอนท้ายเหมือนกัน

**๗. มีตัวละครมาจากตัวละคร
ในวรรณคดีต่างชาติ** เช่น พระอภัยมณี
ที่ชำนาญการเป่าปี่และศรีสุวรรณที่
ชำนาญกระบี่กระบองได้ที่มาจากเดี่ยว
เหลียงผู้ชำนาญเพลงปี่และพระเจ้า
ฉ้อปาอ่องที่ชำนาญกระบี่กระบองใน
เรื่องไชยฮั่นของจีน นางวาฬผู้มีหน้าตา
อัปลักษณ์แต่มีปัญญาดีอาสาทำศึกโดย
ขอแลกกับตำแหน่งมเหสีของพระอภัย
มณีและต่อมาได้เป็นสนมเอกของพระ
อภัยมณีน่าจะได้ที่มาจากนางจงลีฉุน
ในเรื่องเสียดก๊กของจีนที่มีหน้าตาชั่วร้าย

ชี้เห่ และมีรูปร่างสูงใหญ่ ตัวดำเหมือนทาด้วยหมึก จมูกยาว หน้าผากใหญ่ คอสั้น มือเท้าใหญ่ และนิ้วมือยาวที่อาสามาอยู่กับอุยอ่อง โดยขอเป็นภรรยาหลวงของอุยอ่อง และอุยอ่องทำตามคำขอเมื่อทดสอบสติปัญญาของนางแล้ว มหิงษ์ซึ่งขรเทวราชที่ถือพัดขนนกนางจะได้ที่มาจากขงเบ้งในเรื่องสามก๊กของจีน บาทหลวงไปที่มีวิชาดูดาวและดูดาวประจำตัวของนางละเวงและของพระอภัยมณีได้ที่มาจากขงเบ้งเช่นกัน

ที่เก่งในเรื่องดูดาวประจำตัวของตัวละครสำคัญ ๆ ในเรื่องสามก๊กนางผีเสื้อสมุทรที่มีกำเนิดจากหินได้ที่มาจากแห่งเจียในเรื่องไซอิ๋วที่มีกำเนิดจากหินเช่นกัน ม้านิลมังกรของสุตสาครนางจะได้ที่มาจากม้าที่มีปีกบินได้ของเจ้าชายอายิบในนิทานเรื่องหนึ่งของอาหรับราตรี

จากการศึกษาตัวละครในเรื่องพระอภัยมณีพบว่าสุนทรภู่ได้นำเสนอพระเอกแบบใหม่และนางเอกแบบใหม่เอาไว้ในเรื่องนี้อย่างน่าสนใจยิ่ง

พระอภัยมณีซึ่งเป็นตัวเอกฝ่ายชายในเรื่องนี้มีลักษณะของพระเอกแบบใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในวงการวรรณคดีไทย นั่นก็คือซี้ซลาดและร้องไห้เก่ง แต่แม้กระนั้นยามเข้าทำสงครามก็สามารถรบกับศัตรูได้อย่างเข้มแข็ง ดังเห็นได้จากเหตุการณ์ตอนพระอภัยมณีรบกับนางละเวงวันพาดังที่สุนทรภู่บรรยายว่า

● พระอภัยใจกล้าเห็นเข้าศึก
นางแทงอีกหลักเสียงก็เพ็ลียงเพลง
ลูกสะอึกองอาจฟาดพระแสง
พระต่อแย้งยกปืนขึ้นยืนยิง (หน้า ๕๓๑)

ความรู้ของพระอภัยมณีต่างจากความรู้ของพระเอกทั่วไป พระเอกทั่วไปมักรอบรู้เพราะเรียนศิลปศาสตร์ต่าง ๆ ครบทั้ง ๑๘ ประการ แต่พระอภัยมณีมีความรู้ความเชี่ยวชาญแต่เฉพาะวิชาปีซึ่งคนไทยในสมัยนั้นคิดว่าเป็นแต่เพียงวิชาที่ใช้เดินกินรำกิน ทำประโยชน์อะไรอื่นไม่ได้ แต่พระอภัยมณีก็พิสูจน์ให้เห็นว่าวิชาดนตรีเป็นศาสตร์หรือความรู้สำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้ทำสงครามอย่างได้ผล คือใช้เป่าเพื่อยุติการทำสงครามโดยเป่าสะกดใจคนให้เลิกรบกันได้ นอกจากนี้ พระอภัยมณียังเห็นความสำคัญของภาษาโดยเรียนภาษาต่าง ๆ ขณะที่ติดเกาะอยู่ที่เกาะแก้วพิสดาร ทำให้สามารถติดต่อสื่อสารกับคนต่างชาติได้เป็นอย่างดี ต่อมาพระอภัยมณีก็ได้กำลังจากคนต่างชาติที่ติดเกาะอยู่ที่เกาะแก้วพิสดารและติดตามพระอภัยมณีออกจากเกาะเป็นพันธมิตร

ในการป้องกันเมืองให้เป็นอย่างดี ส่วนสินสมุทรซึ่งได้เรียนภาษาต่าง ๆ และพูดได้คล่องเหมือนพระอภัยมณีก็ใช้ความรู้ด้านภาษาดังกล่าวสื่อสารกับลูกน้องของโจรสลัดที่ขอมเป็นบริวารของสินสมุทรหลังจากสินสมุทรฆ่าโจรสลัดแล้ว การเห็นความสำคัญของภาษาต่างชาตินับเป็นความคิดใหม่ที่ล้ำสมัยของสุนทรภู่เพราะในสังคมไทยขณะนั้นมีคนที่เริ่มหัดเรียนภาษาอังกฤษเพียงไม่กี่คนเท่านั้น แต่สุนทรภู่คิดไปไกลถึงขั้นให้คนไทยรู้ภาษานานาชาติเมื่อมีความรู้เช่นนี้แล้วก็สามารถติดต่อกันด้วยวิธีทางการพูดได้ง่าย เมื่อมีข้อขัดแย้งกันก็ใช้การเจรจาแทนการใช้กำลัง วิธีการเช่นนี้พระอภัยมณีก็ใช้หลายครั้ง เช่น เมื่อพยายามยุติปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างสินสมุทรกับอุศเรน พระอภัยมณีเลือกใช้ถ้อยคำอย่างประณีตที่จะไม่ทำให้อุศเรนขุ่นเคืองใจ

แม้จะไม่สำเร็จแต่ก็เห็นภาษาทางการทูตของพระอภัยมณีอย่างชัดเจน ข้อที่น่าสังเกตอย่างยิ่งก็คือพระอภัยมณีชี้ให้เห็นความสำคัญของคำพูดว่านอกจากจะสามารถทำให้คนรักหรือเกลียดได้แล้วยังใช้ฆ่าคนได้เหมือนดังที่นางวาลี “พลิกพลั้วชีวหาเป็นอาวุธ” สังหารอุศเรนได้สำเร็จสมความมุ่งหมายของนางที่ต้องการตัดศึกลังกาไม่ให้ลุกลามบานปลายต่อไปด้วยการฆ่าแม่ทัพ คืออุศเรนเสียเมื่อสบโอกาส นอกจากนี้พระอภัยมณียังยอมคบฝรั่งและยอมปรับตัวในการเรียนรู้วัฒนธรรมฝรั่ง คือแต่งกายแบบฝรั่งและกินอยู่แบบฝรั่งหนึ่ง พระเอกแบบพระอภัยมณีไม่ใช่คนดีเลิศ แต่มีข้อบกพร่องแบบมนุษย์ปุถุชนที่ยังมีกิเลส มีรักโลภโกรธหลงดังจะเห็นได้ว่าไม่ยอมคืนนางสุวรรณมาลีให้แก่อุศเรนเพราะหากพระอภัยมณีบังคับสินสมุทรให้ยอมคืนนางสุวรรณ

มาลีแก่อุศเรนก็ยอมทำได้ แต่พระอภัยมณีไม่ทำเพราะตัดใจจากนางสุวรรณมาลีไม่ได้ นอกจากนี้ เมื่อต้องการเข้าไปเฝ้าโลมนางสุวรรณมาลีถึงในห้องและพบว่านางวางหมอนแทนตัวนางแล้วห่มสบไปทับไว้ พระอภัยมณีก็ฉวยโอกาสหยิบสบไปของนางติดมือไปด้วยเป็นการลักของของคนอื่นโดยไม่ละอายใจ ทั้งยังซุบมือเปิบ คือไม่ยอมช่วยสินสมุทรรบกับอุศเรน แต่เมื่อสินสมุทรรบชนะก็ฉวยโอกาสจะพานางสุวรรณมาลีไปยังเมืองรัตนา แต่นางสุวรรณมาลีรู้ทันและขอลกลับไปยังเมืองผลึก ทำให้พระอภัยมณีต้องผิดหวังและซุบมือเปิบไม่สำเร็จ อีกประการหนึ่ง พระอภัยมณีฉลาดน้อยกว่าผู้หญิง มักจะถูกหญิงคนรักหลอกให้เข้าใจอยู่เสมอ เช่น นางสุวรรณมาลีปลอมตัวเป็นชายและหนีจากพระอภัยมณี ไม่ยอมให้พระอภัยมณีเฝ้าโลมนางได้ง่าย ๆ

ส่วนลักษณะของนางเอกแบบใหม่นั้นเห็นได้จากตัวละครหญิงหลายตัวในเรื่อง เช่น นางสุวรรณมาลี นางละเวง นางเสาวคนธ์ ในที่นี้จะขอล่าวเฉพาะนางสุวรรณมาลีและละเวง ทั้ง ๒ คนเป็นหญิงก็จริงแต่รบเก่ง กล้าหาญและสามารถปกครองบ้านเมืองได้ ยามมีศึกสงครามก็เข้ารบกับศัตรูได้ ไม่กลัวเลือดเมื่อนางสุวรรณมาลีถูกลูกศรของฝ่ายข้าศึกยิงแขนในคราวศึก ๙ ทพยกมาตีเมืองผลึก นางก็ได้ตัดใจหรือกลัวและกลับบอกคนอื่น ๆ ว่าจะกลับไปทำแผล

แล้วจะออกรบใหม่ (หน้า ๔๘๔) นอกจากนี้ ยังฉลาด รู้จักเอาตัวรอด เมื่อนางสุวรรณมาลีทราบข่าวพระอภัยมณีจะเข้าหานาง นางก็ปลอมตัวเป็นชายและออกจากห้องเที่ยวไปในเรือ ส่วนนางละเวงก็หนีจากพระอภัยมณีขณะรบกัน เพราะรู้ว่าหากใจอ่อนและยังอยู่ตรงนั้นก็อาจตกเป็นชายาของพระอภัยมณีได้โดยง่าย ดังนั้น จึงสรุปได้ว่านางเอกแบบใหม่กำหนดชะตาชีวิตของตนเองมีจิตใจที่เข้มแข็ง ไม่เสียที่แก่พระเอกหากนางไม่เต็มใจหรือยินยอม ลักษณะเช่นนี้ต่างไปจากนางเอกแบบเดิมที่มักโอนอ่อนตามใจตัวเอกฝ่ายชายโดยง่ายเมื่อถูกเฝ้าโลม

ด้านฉาก ฉากในเรื่อง *พระอภัยมณี* นั้นฉากทะเลมากกว่าฉากป่าเขาลำเนาไพรอย่างที่พบในวรรณคดีแบบดั้งเดิม เห็นได้ชัดจากการออกผจญภัยของตัวเอกที่ต้องเดินไปตามป่าเขา ต่างจากเรื่อง *พระอภัยมณี* ที่ใช้ฉากสำคัญเป็นฉากทะเลเกือบตลอดทั้งเรื่อง เมืองแต่ละเมืองจะอยู่บนเกาะ เวลาจะเดินทางไปมาหาสู่กันต้องไปทางทะเล เวลาจะเคลื่อนทัพไปรบกันก็ไปทางทะเล ลักษณะเช่นนี้สะท้อนภาพความจริงที่เกิดขึ้นในยุคต้นรัตนโกสินทร์ที่ศัตรูชาติตะวันตกใช้แสนยานุภาพทางทะเลมารุกรานไทย แม่น้ำและมหาสมุทรในเวลานั้นจึงมีความสำคัญต่อการอยู่รอดปลอดภัยของชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง เช่นกรณีของเมืองมัจฉา ท้าวทศวงศ์ให้

นำโซ่ซึ่งปากน้ำไว้ ป้องกันไม่ให้ศัตรูรุกรานเข้ามาในเขตแดนได้ ซึ่งก็ตรงกับความเป็นจริงในสมัยรัชกาลที่ ๒ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเมืองนครเขื่อนขันธ์หรือเมืองพระประแดงเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๗ แล้วโปรดให้สร้างป้อมทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก ฝั่งตะวันตกมี ๕ ป้อม ได้แก่ ป้อมแดงไฟฟ้า ป้อมมหาสังหาร ป้อมศัตรูพินาศ ป้อมจักรกรวด และป้อมพระจันทร์พระอาทิตย์ ส่วนป้อมทางฝั่งตะวันออกมี ๓ ป้อม ได้แก่ ป้อมปู่เจ้าสมิงพราย ป้อมปีศาจสิง และป้อมราหูจร และตรงปากน้ำก็โปรดให้เอาโซ่ซึ่งกันเอาไว้ นอกจากนี้ยังพบว่าฉากสำคัญ ๆ ในเรื่องมักมีฉากเป็นท้องทะเลแทบทั้งสิ้น

เมื่อฉากทะเลมีความสำคัญ ในเรื่องจึงมีการพรรณนาท้องทะเลอยู่มาก ทั้งภาพความงดงามของท้องทะเล ความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยวและความกว้างขวางเว้งว่างมองไปได้ไกลจนสุดลูกหูลูกตาของท้องทะเล และภาพความน่ากลัวของท้องทะเล

๑. ภาพความงดงามของท้องทะเล

มีปรากฏหลายแห่ง เช่น ตอนศรีสุวรรณแล่นเรือตามหาพระอภัยมณี มีบทชมความงามของท้องทะเลและสัตว์น้ำในทะเลที่มีทั้งปลา มังกร ช้างน้ำ และราหูว่า

พระเล็งแลตามกระแสน้ำสินธุ์
ละลิบลิวทิวเมฆเป็นหมอกมน

สีขรินเกาะแก่งทุกแห่งหน
เห็นแต่ชลกับมัจฉาดาราพราย

เวลาคำนวณน้ำเค็มก็พร่างพร่าง
เสมอเม็ดเพชรรัตน์โมราราย

แวมสว่างวามวิบระยับฉาย
แจ่มกระจายพรายพร่างกลางชลา

๑ สำเภาน้อยลอยลำครรไล่ล่อง
พระชมหม่อมจกัณฐกัณฐกาพาล
จนากฉลามตามคลื่นอยู่คลาคล่ำ
มังกรเกี่ยวเลี้ยวล่องท่องสินธุ

ขึ้นฟูฟ่องระลอกกระฉอกฉาน
ขึ้นผุดพ่นตามหลังมาพรั่งพुरु
ทั้งข้างน้ำโลมาแลราหู
เป็นคู่คู่เคียงมาในวารี

(หน้า ๒๑-๒๒)

ตอนเงือกพาพระอภัยมณีและสินสมุทรหนีนางผีเสื้อสมุทร

จนากอยู่คู่จนากไม่จากคู่
ฝูงพิมพาพาฝูงเข้าแฝงวน
กระโห้เรียงเคียงกระโห้ขึ้นโบกหาง
มังกรเกี่ยวเลี้ยวลอดคอดมังกร
ฝูงม้าน้ำทำท่าเหมือนม้าเผ่น
ตะเพียนทองล่องน้ำนำตะเพียน

พระอภัยมณีชมทะเลว่า
ขึ้นฟองฟูฟ่องระลอกฉน
บ้างผุดพ่นฟองน้ำบ้างดำจร
ลอยสล้างกลางกระแสนลลอน
ประชุมช่อนแฝงชลขึ้นวนเวียน
ขึ้นลอยเล่นเลี้ยวลัดฉวัดเฉวียน
ดาษเดียรดูเพลิงจนเกินมา

(หน้า ๑๔๒)

ตอนท้าวสิลราชพาสุวรรณมาลีเที่ยวทะเลเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์

๑ กรุงกษัตริย์ตรีศवनพระลูกแก้ว
เหล่าละเมาะเกาะเกียนเหมือนเขียนไว้
บ้างองงำน้ำท่วมถึงเชิงผา
เสียงดังโครมใหญ่ไม่กระเทือน
พอลมเรื่อยเฉื่อยขึ้นคลื่นสังัด
ชมมัจฉาสารพัดพวกสัตว์ร้าย
ฝูงกระโห้โลมาขึ้นคลาคล่ำ
ทั้งกริวกราวเต่าปลาในสาคร
ฝูงฉลามล้นฉลามมาตามคลื่น
ปลาวาพวนพ่นฟองขึ้นฟองฟู

ให้ชมแถวที่ชลาคงคาใส
มีเขาไม้โขดคุ่มงุ่มชะเง้อม
แผ่นศิลาแลสั่นคลื่นกระเพื่อม
เป็นโคลเลื่อมเลื่อมผาศิลาลาย
ให้เล่นตัดไปตามวนชลสาย
เห็นคล้ายคล้ายว่ายเคล้าสำเภาจร
บ้างผุดดำเคลื่อนคล้ายลลลลลล
เที่ยวสัญจรหากินในสินธุ
จนากตื่นชมจนากไม่จากคู่
ทั้งราหูเหราสารพันข

(หน้า ๑๖๓)

๒. ภาพความอ้างว้างเปล่า
เปลี่ยวและความกว้างขวางเว้งว่าง
มองไปได้ไกลจนสุดลูกหูลูกตาของ

ท้องทะเล เช่น
ตอนศรีสุวรรณแล่นเรือตามหา
พระอภัยมณีที่หายไปขณะเป่าปี ศรี

สุวรรณรำพึงถึงความเว้งว่างของทะเล
ที่ทำให้รู้สึกว้าเหว่ ดังนี้

จะเหลียวซ้ายแลขวาก็ว่าเหว
 คลื่นระลอกกลอกกลิ้งเป็นเกลียวเกลียว
 ยิ่งโศกแสนอาดูรพูนเทา
 เจ้าพราหมณ์น้อยคอยปลอบประโลมใจ

ท้องทะเลลึกล้ำล้นน้ำเขียว
 ทางก็เปลี่ยวใจก็เปล่าเศร้าฤทัย
 ชลเนตรหล่อหลั่งละลุมไหล
 แล้วชวนให้ชมละเมาะทุกเกาะเกียน
 (หน้า ๒๒)

ตอนเงือกพาพระอภัยมณีและสินสมุทรหนีนางผีเสื้อสมุทร
 ว่าเหว ดังนี้

พระอภัยมณีเห็นความกว้างใหญ่ของทะเลแล้วเกิดความ

เห็นละเมาะเกาะเขาเขียวชอุ่ม
 จะเหลียวซ้ายสายสมุทรสุดสายตา
 จะเหลียวดูสุริย์แสงเข้าแฝงเมฆ
 ฟังสำเนียงเสียงคลื่นดังครืนโครม

โขดตะค่อมเคียงเคียงเรียงรุกขา
 จะแลขวาคันคลุ้มคลุ้มโพยม
 ให้วิเวกวาดองค์พระทรงโฉม
 ยิ่งทุกขโหมนัสในฤทัยทวี
 (หน้า ๑๔๒)

ตอนท้าวสิลราชพาสุวรรณมาลีเที่ยวทะเลเพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์
 ชาววังที่อยู่กลางทะเลว่า

นางสาวสาวชาววังนั่งชะง้ำ
 ให้เปล่าตาว่าเหวทะเลวน

ตะลึงแลเกาะแก่งทุกแห่งหน
 ดุ้ม่วมนมอกกลุ่มช่อม้วน
 (หน้า ๑๖๓)

ตอนสินสมุทรและนางสุวรรณมาลี
 ออกตามหาท้าวสิลราชแล้วเกิดความ
 รู้สึกเปล่าเปลี่ยวและว่าเหว ปรากฏใน
 กลอนว่า “คลื่นระลอกกลอกกลิ้งเป็น
 เกลียวเกลียว ทางก็เปลี่ยวใจก็เปล่า
 เศร้าฤทัย” (หน้า ๒๒๗)

ว่างว่าเหวของอุเรนว่า “มาแลเหลียว
 เปลี่ยวเปล่าเศร้าวิญญูณ์ เห็นแต่ฟ้า
 กับน้ำทุกคำคืน” (หน้า ๒๖๗)

**๓. ภาพความน่ากลัวของท้อง
 ทะเล** นอกจากจะให้ภาพความงามของ
 ท้องทะเลไว้ในเรื่อง *พระอภัยมณี* แล้ว
 สุทรภู่ยังให้ภาพความน่ากลัวของท้อง
 ทะเลด้วย เช่น

ตอนท้าวสิลราชพานางสุวรรณ
 มาลีออกเที่ยวทะเล ขณะจะบังคับเรือ
 เข้าฝั่งก็เกิดทะเลบ้าอย่างน่ากลัว ทำให้
 เรือของท้าวสิลราชหลงพลัดไปจากเรือ
 ของไพร่พล สุทรภู่บรรยายความน่า
 กลัวของทะเลในตอนนี่ว่า

ตอนอุเรนออกแล่นเรือตามหา
 นางสุวรรณมาลี มีบทบรรยายความอ้าง

ให้บ้ายลำสำเภาจะเข้าฝั่ง
 สลาดันลั่นพิลิกเสียงครึกโครม
 ลำที่นั่งตั้งกันออกพันคลื่น
 พายุหวนปวนบัดกระจัดกระจาย
 แต่ลำทรงหลงอ่าวก้าวออกนอก
 ออกน้ำเขียวเดี่ยวโดดดิ่งโลดใจ

คงคาลั้งคลื่นกลุ่มกระทุ่มโถม
 สำเภาเอียงเพียงจะโถมทรุดทำลาย
 จนเที่ยงคืนลมใหญ่ก็ไม่หาย
 ออกเรียรายร้องเรียกกันเพรียกไป
 ต้องระลอกลมแดงก็แพลงไกล
 พายุใหญ่ตีตึงตะบึงมา (หน้า ๑๖๔)

ตอนผีเสื้อสมุทรล่มเรือของท้าวสิลราช เห็นภาพท้องทะเลที่ปั่นป่วนและส่งเสียงร้องดังอย่างน่ากลัวเพราะอิทธิฤทธิ์นางผีเสื้อสมุทร ดังนี้

พายุหวนป่วนคลื่นเสียงครืนครึก	ล้นพิลึกโกลามาข้างหลัง
ยังตึกตื่นคลื่นลั่นสนั่นดัง	เพียงจะฟังแผ่นผาสุธาธาร
สำเภาโผนโยนโยกโบกสะบัด	หางเสือพลัดแพลงพลาดเสียงฉาดฉาน
เหล่าลำดัดตันหนพวกคนงาน	ต่างเซซานชวนทรงไม่ตรงกาย

(หน้า ๒๐๐)

บางครั้งฉากทะเลยังนำมาใช้ในการบรรยายบทอัศจรรย์ด้วย ทำให้เกิดความแปลกใหม่ขึ้นในวงการวรรณคดีไทยที่แต่เดิมมักใช้สัญลักษณ์ของแมลงเซยชมดอกไม้ด้งตัวอย่างตอนสุนทรภู่บรรยายบทอัศจรรย์ของศรีสุวรรณกับนางเกษรา ดังนี้

ประคองเคียงเอียงแอบแนบเขนย	ตระกองเกยกรกอดสอดประสาน
สายสมรพ่อนตามความสำราญ	ฤดีตาลเดียดคะนองทั้งสองรา
ดังกำลังมังกรสำแดงฤทธิ์	ให้มีดมิดกลางทะเลแลเวหา
ลงเล่นน้ำดำดิ่งถึงสุธา	สะท้านกระทั้งหลังปลานอนน็ดนอน

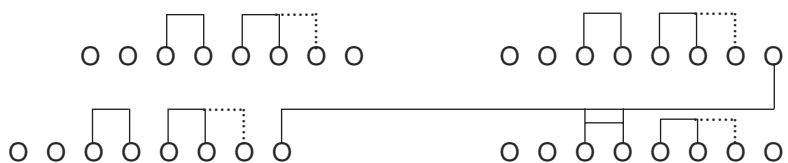
.....
สลุบแล่นลมหวนให้ป่วนคลื่น	จะฝ่าฝืนไปไม่รอดก็จอดสู
มังกรมุดพ่นฟองขึ้นฟองฟู	ต่างร่วมรู้รักรักประจักษ์ใจ

(หน้า ๑๓๓)

ด้านลีลากลอน ลีลากลอนสุภาพของสุนทรภู่ที่ใช้แต่งเรื่องพระอภัยมณีเป็นกลอนที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากกลอนสุภาพของกวีอื่น เพราะมีสัมผัสในที่ที่เป็นระบบ ทำให้กลอนของสุนทรภู่มีความไพเราะมากกว่ากลอนทั่ว ๆ ไป

สัมผัสในที่ที่เป็นระบบของกลอนแบบสุนทรภู่ก็คือ มีสัมผัสอย่างน้อย ๑ คู่ในทุกวรรค แต่ละครวรรคจะมีคำสัมผัสในระหว่างคำที่ ๓-๔ คู่หนึ่ง และระหว่างคำที่ ๕-๖ หรือ ๕-๗ อีกคู่หนึ่ง คำสัมผัสในคู่หลังจะมีอย่างสม่ำเสมอ ส่วนคำ

สัมผัสในคู่แรกพยายามให้มี แต่ถ้ามีไม่ได้ก็ให้ละไว้ได้ หากเขียนกลอนรูปแบบเฉพาะของสุนทรภู่เป็นแผนผัง จะมีลักษณะดังนี้

ด้านสำนวนภาษา สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณีโดยใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ที่สื่อความได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็กินใจเพราะเลือกใช้คำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. มีความไพเราะที่เกิดจากการเล่นเสียงของกลุ่มคำ ๔ พยางค์ที่เป็นเสียงเบา-หนัก-เบา-หนัก คำลักษณะเช่นนี้มักปรากฏตรงท้ายวรรค เช่น “พวกตำราจตรจวไตรระไวระวัง”

(หน้า ๔๖) “ไปนั่งไต้ต้นจำปีประสีประสา” (หน้า ๔๗) “มิให้ผู้คนเข้าละเล้าละลุ่ม” (หน้า ๗๓) “ต่างครวญคร่ำกำสรดระทระทวย” และ “พิไรรำกำสรดระทระทวย” (หน้า ๗๔ และ

๑๘๘) “หัวอกโอบอ้อมจนระหนระเห” (หน้า ๑๗๑) และ “อย่าปดไปไว้ประเว้ประวิง” (หน้า ๒๑๖) การใช้คำเช่นนี้ ทำให้เสียงคำทำยวรรคมีลักษณะสะบัดสะบั้ง ก่อให้เกิดเสียงไพเราะ ลักษณะคำเช่นนี้พบในผลงานเรื่องอื่นของสุนทรภู่ด้วย เช่น ในนิราศวัดเจ้าฟ้า

๒. มีความงามที่เกิดจากการใช้ภาษาจินตภาพ คือสุนทรภู่เลือกใช้

คำที่สามารถสื่อภาพ สี แสง เสียง หรือ กิริยาอาการต่าง ๆ ได้ อย่างแจ่มชัด โดยไม่ต้องใช้คำหรือความเปรียบ เช่น ฟ้าขาว ฟ้าคล้ำ ลมแดง น้ำเขียว ขมุกขมัว แจ่มกระจ่าง แวมสว่าง วามวิบพร่างพร่าง พรายพราย ลิ่นไถล พูฟ่องว่ายวน

๓. มีความคมคายที่เกิดจากการใช้ความเปรียบได้อย่างเหมาะสม

เช่น เมื่อกล่าวถึงสิ่งของในธรรมชาติที่เข้าคู่กัน ก็จะเลือกนำสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นมากล่าวเปรียบได้อย่างเหมาะสม ทำให้ฟังแล้วเกิดความซาบซึ้งใจและประจักษ์ในคารมคมคายของผู้พูด ดังตัวอย่างตอนศรีสุวรรณสงสารถึงนางเกษรา เพื่อขอความรักจากนาง ใช้ความเปรียบได้คมคายว่า

แม่นแม่ไม่อนุกุลสุญสาวท
จะเอากรุงมจักรนครา

เห็นสิ้นชาติซึ่งวังจะสังขาร
เป็นป่าช้าสุมเพลิงเชิงตะกอน (หน้า ๖๓)

ตอนพระมารดาของนางสุวรรณมาลีเปรียบพระอภัยมณีกับศรีสุวรรณอย่างคมคายว่า “พระพี่ชาว

ราวกับเพชรไพฑูรย์เทียบ พระน้องเปรียบบุษยรัตน์จรัสฉาย” (หน้า ๓๓๒) หรือตอนพระอภัยมณีให้คำมั่น

สัญญาที่ซาบซึ้งว่าจะรักนางละเวงตลอดไปอย่างไม่เสื่อมคลาย ดังนี้

ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร
แม่นเกิดในใต้ฟ้าสุธาธาร
แม่เนื้อเอ็นเป็นห้วงมหรณพ
แม่เป็นบัวตัวพี่เป็นกุมรา
เจ้าเป็นถ้ำอำไพขอให้พี่
จะติดตามทรมสงวนนวลละออง

ไม่สิ้นสุดความรักสมัครสมาน
ขอพบพานพิศวาสไม่คลาดคลา
พี่ขอพบศรีสวัสดิ์เป็นมัจฉา
เชยผกาโกสุมปทุมทอง
เป็นราชสีห์สิงสู่เป็นคู่สอง
เป็นคู่ครองพิศวาสทุกชาติไป
(หน้า ๖๖๒)

๔. มีความคมคายที่เกิดจากการแทรกภาษิตคำสอนต่าง ๆ ไว้ในเรื่องอย่างน่าฟัง ภาษิตคำสอนเหล่านี้ น่าจะมาจากประสบการณ์ของสุนทรภู่ และสุนทรภู่นำมาแทรกไว้เป็นเรื่อง ๆ เหมาะสมแก่แต่ละสถานการณ์ เป็นประโยชน์แก่คนฟังคนอ่านที่จะได้นำไปใช้ในชีวิตประจำวันของตนได้เป็นอย่างดี หรือนำไปสอนลูกหลานได้ เช่น สอนเรื่องการรู้จักประมาณกำลังของ

ตนว่า “บุราณว่าถ้าเหลือกำลังลาก ให้ออกปากบอกแขกช่วยแบกหาม” (หน้า ๕๗) สอนเรื่องไม่ให้สนใจคำนิทานว่า “การนินทาเกลเหมือนหน้า ไม่ชอกช้ำเหมือนเอามีดลงขีดหิน” (หน้า ๑๒๐) และ “ที่รักกันสรรเสริญเจริญสิ้น ที่ชังนินทาแกลงทุกแห่งหน” (หน้า ๓๕๔) สอนเรื่องคนที่มีความมั่นคงต่อรักโดยเปรียบกับทองคำว่า “อันทองคำธรรม-ชาติใช้ทองแดง ไม่เคลือบแฝงแกลงฝ้า

เป็นราศี” (หน้า ๒๖๐) สอนเรื่องคุณประโยชน์ของความรู้ว่า “รู้สิ่งไรไม่สู้รู้วิชา รู้รักษาตัวรอดเป็นยอดดี” (หน้า ๓๕๑) สอนไม่ให้หลงเชื่อคนว่า “ถึงเถาวัลย์พันเกี่ยวที่เลี้ยวลด ก็ไม่คดเหมือนหนึ่งในน้ำใจคน” (หน้า ๓๕๑) สอนเรื่องทุกข์สุขเป็นของคู่กับชีวิตมนุษย์ว่า “อันกำเนิดเกิดมาในหล้าโลกสุขกับโศกมิได้สิ้นอย่าสงสัย” (หน้า ๒๐) สอนเรื่องอนิจจังของชีวิตไว้ว่า

คือรูปสลักเส้นเสียงเคียงสัมพันธ์
ครั้นระงับดับขันธสันดาน

ที่คฤหัสถ์หวงแหนไม่แก่นสาร
ย่อมสาธารณ์เปื้อยเนาเสียเปล่าตาย

(หน้า ๒๐๓)

นอกจากนี้ ยังมีคำสอนหลักการประพฤติปฏิบัติแก่ภรรยาเพื่อให้เป็นที่รักแก่สามีด้วย ดังนี้

อันหญิงดีเพราะผลปรนนิบัติ
ผัวยิ่งรักหนักหญิงก็ยิ่งกลัว
คำของแม่แต่เท่านี้ก็ดีนัก
ดีก็อยู่แล้วแก้วตาจงคลาไคล

รักษาสัตย์สุ้ม้วยอยู่ด้วยผัว
อย่าถือตัวต่อชายจะหน่ายใจ
บุรุษรักนั้นไม่มีที่สงสัย
แม่จะไปส่งเจ้าลำเภาพาล (หน้า ๑๓๑)

๕. มีความกินใจที่เกิดจากการใช้ภาษาได้เหมาะแก่อารมณ์ต่าง ๆ
ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาที่อ่อนหวาน และซาบซึ้งใจที่สื่ออารมณ์รัก ภาษาเศร้าที่สื่อความอาลัยอาวรณ์ ภาษาดุตันชวนให้สยดสยองที่สื่ออารมณ์แค้นเคืองและโกรธ เป็นต้น เช่น ภาษาสื่อ

อารมณ์รักตอนนางผีเสื้อสมุทรพูดแก่พระอภัยมณีว่า “จนสุดสิ้นดินฟ้าสุธาทวีป ไม่สิ้นชีพก็ไม่เสื่อมสมุส” (หน้า ๑๗) ตอนพระอภัยมณีพูดแก่ศพนางผีเสื้อสมุทรว่า “จะเกิดไหนขอให้อยู่เป็นคู่กัน จนถึงวันนฤพานสำราญใจ” (หน้า ๒๗๒) ตอนศรีสุวรรณพูดแก่นาง

เกษราว่า “ถึงม้วยดินสิ้นฟ้าแลสาครอย่าม้วยมรณไม่ตรีของพี่เลย” (หน้า ๘๘) ตัวอย่างภาษาแสดงความแค้นและโกรธ ตอนอุศเรนพูดแก่พระอภัยมณีว่าตั้งใจจะจับตัวพระอภัยมณีกับนางสุวรรณมาลีให้ได้ แล้วจะทรมานและทำร้ายศพ ดังบรรยายว่า

จะจับตัวผัวเมียมามัดไว้
กับเปลี่ยนหัวผัวเมียเสียสำเร็จ
พระอภัยได้ยนิพนพิศตรว

แล้วจะให้แลเนื้อเอาเกลือทา
จึงจะเสร็จสมมาดปรารถนา
เกินศรัทธาที่จะให้เหมือนใจคิด

(หน้า ๔๑๓)

การเลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะแก่อารมณ์ของตัวละครเสริมให้เรื่องมีชีวิตชีวาและน่าอ่านมากยิ่งขึ้น ใครได้อ่านเรื่องพระอภัยมณี จึงตั้งใจได้ง่าย

องค์ประกอบต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้วไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง เนื้อหาตัวละคร ฉาก สีสวรรค์ และสำนวนภาษาที่สุนทรภู่นำมาคลุกเคล้าเข้าด้วยกันได้อย่างสนิท ทำให้เรื่องพระอภัยมณีเป็นทั้งบันเทิงคดียอดเยี่ยมและเป็นสารคดีที่ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านอย่างไม่เคยล้าสมัย

อนึ่ง เรื่องพระอภัยมณียังมีอิทธิพล

ต่อการแต่งวรรณคดีสมัยหลังสุนทรภู่อยู่มาก กล่าวคือ นับตั้งแต่หมอมสมีพินิจเรื่องพระอภัยมณี ไปพิมพ์ขายในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทำให้เรื่องนี้ซึ่งแต่เดิมเป็นที่รู้จักอยู่ในหมู่คนอ่านที่มีวงจำกัดแพร่หลายไปสู่มวลชน ประกอบกับในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้มีการปฏิรูปการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนภาษาไทยสามารถอ่านออกเขียนได้ภายในเวลา ๓ เดือน คนเหล่านี้สามารถฝึกอ่านเรื่องพระอภัยมณีได้อย่างคล่องแคล่วเพราะสุนทรภู่ใช้คำง่าย ๆ ไม่มีศัพท์ยากเลย เนื้อหาที่สนุกสนานผนวกกับกลอนที่ไพเราะ

โวหารที่จับใจ รวมทั้งคติสอนใจอันคมคายที่แทรกอยู่ในเรื่อง ทำให้เรื่องพระอภัยมณีแพร่สะพัดไปในหมู่คนไทยได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็วจนทำให้หมอมสมีพินิจได้จากการพิมพ์นิทานเรื่องนี้ขายและสามารถปลูกตึกได้อย่างสบายเลยทีเดียว นับแต่นั้นเป็นต้นมาสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ในสมัยนั้นต่างก็พยายามเสาะแสวงหานิทานคำกลอนเรื่องอื่น ๆ มาพิมพ์ขายบ้าง ทำให้เกิดการแต่งนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ อย่างแพร่หลาย นอกจากนั้น เรื่องพระอภัยมณียังมีอิทธิพลต่อตัวละครหญิง

ในนิทานที่แต่งขึ้นในสมัยหลัง เช่น นางแก้วหน้าม้าซึ่งมีหน้าตาอัปลักษณ์และต้องการมีสามีหน้าตาดีในบทละคร นอกเรื่องแก้วหน้าม้าก็น่าจะได้ที่มาจากนางวาลีในเรื่องพระอภัยมณีนี้เอง ส่วนที่นางแก้วล่าหาญ มีความสามารถในการรบ และปลอมตัวเป็นชายออกรบ ก็น่าจะมาจากนางสุวรรณมาลีและนางละเวงในเรื่องเดียวกันนี้ ส่วนฉากทะเลในเรื่องพระอภัยมณีทำให้ผู้แต่งนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ในสมัยนั้นและสมัยหลัง ต่อมานำฉากทะเลไปแต่งบ้าง เช่น เรื่องลิลิตพระภู่ซึ่งนำเค้าเรื่องจากลิลิตพระลอมาแต่งใหม่ก็เปลี่ยนฉากจากพระลอชมดวงมาเป็นพระภู่ชมทะเล หรือพิณทองในเรื่องแก้วหน้าม้าก็เดินทางทางน้ำแทนการเดินทางทางบก และชมทะเลแทนชมดวงอย่างที่เคยมีกันในนิทานแบบเดิม ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าแสงสดใสของดวงแก้วมณีของพระอภัยมณีนอกจากจะอวดความงามของตนเองแล้ว ยังสาดส่องไปฉายไล้บนผิวของแก้วมณีดวงอื่น ๆ ซึ่งเปรียบประดุจนิทานไทยเรื่องอื่น ๆ ในสมัยนั้นด้วย ทำให้แก้วมณีดวงอื่นมีสีสันบางประการคล้ายคลึงกับแก้วมณีของพระอภัยมณีจนเป็นที่สังเกตเห็นได้

ความสรุป

สุนทรภู่ นำเรื่องในจินตนาการมาผสมผสานกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและในโลกแล้วนำมาปรุงแต่งเป็นเรื่องราวของนิทานที่มีความสนุกสนานตื่นเต้น มีตัวละครแปลกใหม่ใช้จากแบบใหม่ ทั้งยังเล่านิทานด้วย

ภาษาร้อยกรองที่ไพเราะเสนาะหู แพรพราวด้วยสัมผัสในที่เป็นระบบและเล่นเสียงคำท้ายวรรคได้อย่างน่าฟัง นอกจากนี้ ยังเลือกใช้ถ้อยคำสอดคล้องแก่อารมณ์ความรู้สึกของตัวละครแต่ละตัวได้เป็นอย่างดี และแทรกข้อคิดคำสอนหรือโอวาทที่คมคายเป็นระยะ ๆ ทำให้เรื่องพระอภัยมณีแตกต่างไปจากนิทานเรื่องอื่น ๆ ทั้งที่แต่งขึ้นก่อนหน้าและที่แต่งกันอยู่ในเวลานั้น คือเป็นทั้งเรื่องแต่งและเรื่องจริงปะปนกันทำให้ฟังหรืออ่านแล้วเป็นเรื่องร่วมยุคสมัยและสะท้อนสภาพสังคมไทยและสังคมต่างชาติในสมัยที่แต่ง นอกเหนือจากนี้ ยังเป็นทั้งเรื่องที่ทำให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินใจและให้คำสอนใจแบบวรรณคดีคำสอนไปในคราวเดียวกันด้วย

เรื่องที่น่ามาปรุงแต่งจนมีความสนุกสนานเปรียบได้กับพลอยดิบที่สุนทรภู่บรรจงคัดสรรเอามาทำห้วงแหวนกลวิธีการนำเนื้อเรื่องมาเล่าด้วยลีลากลอนที่ไพเราะจนจับใจผู้อ่าน เปรียบได้กับการเจียรระไนพลอยดิบอย่างประณีตจนกลายเป็นพลอยน่างามที่มีเหลี่ยมและแสงที่วาววามจนสะดุดตาผู้พบเห็นทุกยุคทุกสมัย ดังจะเห็นว่าปัจจุบันเรื่องพระอภัยมณีก็ยังเป็นที่นิยมอ่านกันในสังคมไทย และมีการนำเรื่องนี้มาสร้างเป็นการ์ตูนทั้งที่เป็นการ์ตูนเล่าเรื่องแบบไทยและแบบญี่ปุ่น ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และนิทานร้อยแก้วกันอย่างแพร่หลาย อาจกล่าวได้ว่าในบรรดานิทานทั้งหลายของไทยไม่มีเรื่องใดเทียบเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ได้ แม้แต่ในสมัยปัจจุบันก็ยังไม่มีการ

สามารถแต่งนิทานได้สนุกกว่านิทานเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่ เรื่องพระอภัยมณีจึงเปรียบเสมือนมณีน่างามที่มีคุณค่าทั้งในสมัยอดีตสืบต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มณีเม็ดนี้น่าจะส่องแสงแวววาว ประดับวงการวรรณคดีไทยสืบต่อไปในโลกอนาคตได้อย่างยาวนานอีกด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กาญจนาศพนันธุ์ (นามแฝง). (๒๕๔๐). ภูมิศาสตร์สุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดันอ้อ แกรมมี่ จำกัด.

เจือ สดะเวทิน. (๒๕๒๒). สุนทรภู่. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ชลดา เรื่องรักย์ลิขิต. (กรกฎาคม ๒๕๒๔). "หนังสือประโลมโลกที่ขึ้นชื่อในสมัยรัชกาลที่ ๕" อักษรศาสตร์ ปีที่ ๑๓, ฉบับที่ ๒, หน้า ๘๘ - ๑๐๕.

_____. (๒๕๔๘). ชีวประวัติและผลงานของสุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คำรจนาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๐๖). ชีวิตและงานของสุนทรภู่. พิมพ์ครั้งที่ ๕. พระนคร : บรรณศิลป์.

ประจักษ์ ประภาพิตยการ (รวบรวมและเรียบเรียง). (๒๕๑๓). เบื้องหลังการแต่งพระอภัยมณีของสุนทรภู่. มปป.

พ. ณ ประมวลมารค (นามแฝง). (๒๔๘๕). ประวัติคำกลอนสุนทรภู่. พระนคร : แพร่พิทยา.

พระอภัยมณีคำกลอนของสุนทรภู่ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (๒๕๐๕). พิมพ์ครั้งที่ ๕. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ.

วรรณกรรมสมัยสุโขทัย. (๒๕๒๘). กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่.

วัชร รมยะนันท์. (มกราคม ๒๕๐๖). "เค้าเรื่องนางผีเสื้อสมุทรมาจากไหน" อักษรศาสตร์, เล่มที่ ๒ หน้า ๕๑-๕๘.

ศิลปากร, กรม. (๒๕๒๘). **บทละครเรื่องอภัยนุราช**.
กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์
ชวนพิมพ์.
สามก๊กฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน). เล่ม ๑-๓.

(๒๕๔๓). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ดอกหญ้า. พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในวโรกาส
พระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่า พระ
บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก.

ภาษาอังกฤษ

Cholada Ruengruglikit. (July-September 2004).
“Phra Aphai Mani : A New Type of Thai
Hero” *The Journal of the Royal Institute
of Thailand* Vol.29, pp.721-733.

Abstract **Phra Aphai Mani : A Gem of Thai Literature**
Cholada Ruengruglikit
Associate Fellow of the Academy of Arts, The Royal Institute, Thailand

Phra Aphai Mani, Sunthorn Phu's masterpiece that has fascinated the listeners and readers since its composition, could be considered as a gem in Thai literature. The amazing elements of *Phra Aphai Mani* include an unfamiliar plot, a new subject matter, various outstanding characters, several interesting oceanic scenes, as well as Sunthorn Phu's specific pattern of *Klonsuphap* and his language use including the apposite sayings that he inserted in the story. In *Phra Aphai Mani*, Sunthorn Phu develops a new type of plot for Thai romance. Although the story begins like other Thai romances, it proceeds and ends differently. By choosing to study flute playing, the hero is exiled by his father-an incident that prevents him from reigning his country and opens the chance to him to rule other countries. Rather, the story ends with a surprising twist in which the hero decides to become an ascetic. Sunthorn Phu does not derive his story from any Jataka or local tales like other poets, but creates his story by mixing elements from various sources. Some elements come from his imagination, while others are derived from his knowledge gained through reading, listening, as well as witnessing events at that time. In terms of characters, Sunthorn Phu invents several characters in this story. Most of these characters have specific characteristics that help the listeners and readers to identify them. *Sinsamut*, a son of *Phra Aphai Mani* and *Phisuea Samut*, and *Sutsakhorn*, another son of *Phra Aphai Mani* and a mermaid, are good examples of characters whose parents are from different species. Both of them inherit their parents' outstanding appearances and characteristics. In the story, *Phra Aphai Mani*, *Suwannamali* and *Laweng* are presented as a new type of Thai hero and a new type of Thai heroine respectively. Unlike other Thai romances that focus on the forest scenes and land traveling, *Phra Aphai Mani* highlights instead the oceanic scenes and sea traveling. Sunthorn Phu's pattern of *Klonsuphap*, which has more internal rhymes than other poets' verse, also enriches *Phra Aphai Mani* with beautiful sounds, while his language use and apposite sayings help increase the value of the story. These amazing elements of *Phra Aphai Mani* not only impressed the listeners and readers in the time of its composition, but also attract the present audience. Currently, *Phra Aphai Mani* is reproduced in many forms, such as the traditional Thai and Japanese style of cartoon narrative, movie, television play, and prose narrative. Thus it would not be an exaggeration to say that *Phra Aphai Mani* has been a radiant gem decorating Thai literature from the past up to the present, and possibly this story will continue to have this merit in the future as well.

Key words : *Phra Aphai Mani*, a gem of Thai literature, *Klonsuphap*

